

ISTARSKA SVEĆENIČKA UDRUŽENJA – ZBOR SVEĆENIKA SV. PAVLA ZA ISTRU I DRUŠTVO SVEĆENIKA SV. ĆIRILA I METODA U PAZINU (1945. – 1952.)

Stipan TROGRLIĆ, Pula

Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, staleška organizacija »slavenskog« svećenstva u Istri, nastala neposredno po završetku Drugoga svjetskog rata, imala je za cilj, u uvjetima komunističke represije, osigurati Crkvi određenu slobodu djelovanja. Nakon zabrane rada toga svećeničkog udruženja u kolovozu 1947., zbog navodnog djelovanja protiv bivših partizanskih boraca, među istarskim svećenstvom prevladalo je uvjerenje da je obnova svećeničkog društva preduvjet za kakvu-takvu sigurnost Crkve i njezinih službenika. Procjenjujući da bi svećenička društva mogla postati sredstvo kontrole Crkve iznutra, te da bi istarsko društvo moglo biti središte okupljanja sličnih društava na prostoru NR Hrvatske, vlast je odobrila rad Društva sv. Ćirila i Metoda u Pazinu (CMD), kako se zvalo obnovljeno staleško udruženje istarskih svećenika. Specifičnost istarskih prilika nagnala je biskupa Nežića da i on potvrdi rad Društva. Tako je istarski CMD bio jedino udruženje katoličkih svećenika u Jugoslaviji koje je imalo odobrenje svog ordinarija.

KLJUČNE RIJEČI: svećenička udruženja, crkvena vlast, Božo Milanović, državna vlast, Dragutin Nežić, represija.

Uvod

Od nacionalnih podjela, posebno u vrijeme visokih nacionalnih tenzija krajem 19. i početkom 20. st., nisu bile pošteđene ni kleričke strukture Katoličke crkve u Istri. Dokaz tome su i svećenička udruženja u Tršćansko-koparskoj biskupiji, formirana prema nacionalnom kriteriju. Hrvatski i slovenski svećenici 1900. osnivaju svoju stalešku organizaciju Zbor svećenika sv. Pavla u Trstu, a godinu dana poslije i talijanski svećenici stvaraju svoju svećeničku organizaciju Sv. Just i Nazarije. Talijansko je svećeničko društvo za glavne zadatke odredilo potpomaganje odgoja talijanskoga svećeničkog podmlatka.¹

¹ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga druga (1883. – 1947.)*, Istarsko književno društvo (dalje: IKD) Sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1973., str. 312.

Nakon talijanske okupacije Julijske krajine 1918., hrvatski i slovenski svećenici s tog područja osnovali su u Gorici svoju stalešku organizaciju Zbor svećenika sv. Pavla. Na početku tridesetih godina Zbor se ujedinjuje s kršćansko-socijalnim političkim društvom Edinost u Tajnu kršćansko-socijalnu organizaciju radi oslobođenja Julijske krajine od talijanske vlasti i njezina ujedinjenja s Kraljevinom Jugoslavijom. Organizacija je djelovala ilegalno preko mreže povjerenika, školskog odsjeka, knjižnica i tajnog tiska. Materijalnu pomoć organizacija je dobivala iz tajnog fonda Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije. Najaktivniji dio Tajne kršćansko-socijalne organizacije bili su svećenici. U Zbor sv. Pavla 1936. bilo je učlanjeno 276 hrvatskih i slovenskih svećenika.²

Djelovanje hrvatskog i slovenskog svećenstva na području Julijske krajine u međuratnom razdoblju ima šire međunarodno značenje. Za razliku od drugih europskih zemalja, u kojima je redovito dolazilo, ako ne do otvorenog povezivanja, a onda svakako do koketiranja političkog katolicizma s radikalno desnim pokretima i ideologijama, ovdje se politički katolicizam povezuje s antifašističkim pokretom.³ Korijene poslijeratne podrške najvećeg dijela hrvatskog i slovenskog svećenstva NOP-u, na čelu kojeg su se nalazile KPH i KPS, u okviru KPJ, treba tražiti u njihovu međuratnom antifašističkom djelovanju.

U okviru iznesenog može se razumjeti i pokušaj formiranja svećeničkog NOO-a. Na sastanku Oblasnog NOO-a, održanog 20. ožujka 1944., jedan od sedam organizacijskih zaključaka bio je i onaj o formiranju svećeničkog NOO-a koji je kao svojevrsni aktiv trebao okupiti istarske svećenike⁴. Koliko je u tome bilo iskrene namjere da se i kler politički aktivira, a koliko se radilo samo o formi koja je trebala narodnoj vlasti da pred javnošću opravda svoj naziv, ili pak nastojanju da se, preko svećeničkog NOO-a, lakše drži pod kontrolom svećenike, može se samo nagađati. U svakom slučaju, radi osnivanja svećeničkog NOO-a, predviđeno je sazivanje svećeničke konferencije, slanje okružnice svećenstvu, biranje svećeničkog referenta (vojnog kapelana) za vojsku, te predlaganje nekog iz svećeničkih redova u ZAVNOH i Oblasni NOO.⁵ Prvi korak u konkretizaciji plana trebao je biti susret tinjanskog župnika Zvonimira Brumnića i Ante Drndića iz Karojbe, zaduženog za ostvarenje zaključka Oblasnog odbora o osnivanju svećeničkog NOO-a. Teško je dokučiti zbog čega je sastanak kratko trajao i zbog čega sporazum nije postignut.⁶

1. Odnos istarskih biskupa prema Zboru svećenika sv. Pavla

Po završetku Drugoga svjetskog rata, političko-vojnom vodstvu NOP-a postalo je jasno da će se sudbina Istre i čitave Julijske krajine ipak rješavati za pregovaračkim stolom te da bi mu u toj borbi moglo koristiti i istarsko hrvatsko svećenstvo, u prvom redu B. Milanović, koji je do tada u više navrata prozivan kao narodni neprijatelj. Stoga zaokreće ploču i odlučuje stupiti u kontakt s Milanovićem, koji se tada nalazio u Trstu. Predstavnici

² Egon PELIKAN, *Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933.*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2002., str. 9-10.

³ ISTI, *nav. dj.*, str. 10.

⁴ Dušan DIMINIĆ, *Sjećanja, život za ideje*, Adamić, Labin-Pula- Rijeka, 2006., str. 191.

⁵ ISTI, *nav. dj.*, str. 191-192.

⁶ Ivan GRAH, »Dušan Diminić–'Sjećanja'«, *Ladonja*, br. 2, 2006., str. 18.

NOP-a Dušan Diminić i Ivan Motika odlaze u Trst, gdje je, između njih i B. Milanovića, 16. srpnja 1945. potpisan poznati sporazum. Tim sporazumom, za obećanu mu podršku istarskog svećenstva, NOP je Crkvi u Istri dao određene slobode djelovanja, nezamislive u drugim dijelovima Jugoslavije. Uz ostalo, hrvatsko svećenstvo u Istri moći će osnovati »svoje staleško društvo 'Zbor svećenika sv. Pavla' kojemu se priznaje pravo posredovanja između državnih vlasti i svećenika, naročito pak u slučaju optužbe kojeg svećenika«. ⁷

Na sastanku istarskog svećenstva u pazinskome franjevačkom samostanu 31. srpnja 1945., na kojem su donesene dvije izjave svećenika: priznanje NOP-u i potreba suradnje s njime te ona o etničkim, povijesnim i gospodarskim razlozima za pridruženje Julijske krajine Jugoslaviji, utemeljen je i Zbor svećenika sv. Pavla za Istru. Na osnivačkoj skupštini u Zbor se učlanilo 56 svećenika (31 iz Tršćansko-koparske, 23 iz Porečko-pulske i 2 iz Riječke biskupije). Izabran je šesteročlani Odbor kao izvršno tijelo Zbora. Za predsjednika Odbora izabran je Toma Banko, za potpredsjednika Leopold Jurca, za tajnika Miroslav Bulešić, a za blagajnika Antun Cukarić. Izabrana su i dvojica odbornika: Josip Pavlišić i Srećko Štifanić. Časni sud činili su Ivan Pavić, Zvonimir Zamlić i Vladislav Premate, dok je za predsjednika Nadzornog odbora izabran Božo Milanović. ⁸

U danim okolnostima realno je bilo očekivati suprotstavljanje obojice istarskih biskupa, po nacionalnosti Talijana, organiziranju svećenika putem svoga staleškog udruženja. U početku je ipak više razumijevanja pokazao tršćansko-koparski biskup Santin. On je već 10. prosinca 1945. pregledao i odobrio (*»vidimus et adprobabimus«*) Pravila Zbora. Istina, prethodno je zahtijevao da se unesu neke korekcije u prvotni nacrt. Najvjerojatnije se radi o isticanju vodeće uloge biskupa u svećeničkom udruženju, slanju zapisnika s Glavne skupštine istarskim biskupima, kao i potrebi odobrenja promjene pravila udruženja, što je bilo u nadležnosti Glavne skupštine, od ordinarija na čijem se teritoriju nalazilo sjedište udruženja. ⁹ Porečko-pulski biskup Radossi od samog se početka odlučnije suprotstavljao svećeničkoj staleškoj organizaciji. A kad su hrvatski svećenici njegove biskupije potpisali Spomenicu u kojoj traže pridruženje Istre Jugoslaviji, Radossi je u jednom trenutku, čak pod prijetnjom suspenzije, zabranio svojim svećenicima sudjelovanje u radu Zbora. ¹⁰

Nije jasno jesu li tajnik Miroslav Bulešić i blagajnik Antun Cukarić podnijeli ostavke i istupili iz Zbora prije Okružnice ili neposredno po njezinu donošenju. Milanović navodi da su to učinili dan-dva prije biskupove zabrane, dok bi se iz zapisnika koji je vodio tajnik Bulešić (jedini zapisnik uz koji nije naveden datum održavanja) ipak moglo zaključiti da su to učinili nakon donošenja spomenute Okružnice. Dva tjedna nakon slanja Okružnice, Bulešić, kao kanfanarski župnik, piše Radossiju, kao svom ordinariju, kako ga je Okružnica iznenadila (*»sbalordita«*). Spominje svoju ostavku i ostavku A. Cukarića na članstvo u Zboru. Smatra da nisu napravili shizmu niti da je Zbor sekta. Mons. Radossi je 19. travnja 1946. odgovorio na Bulešićevo pismo. Uz izraze zadovoljstva Bulešićevim župničkim

⁷ B. MILANOVIĆ, *Istra u 20. stoljeću, knjiga 2*, Josip Turčinović, Pazin, 1996., str. 166.

⁸ Arhiv postulature sluge Božjeg Miroslava Bulešića (dalje: AP), Svezak br. 6, Zapisnici Zbora svećenika sv. Pavla za Istru (1945.-1947.), Zapisnik Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, Pazin, 7. kolovoza 1945., str. 5-6.

⁹ Arhiv Istarskog književnog društva Jurja Dobrile (dalje: AH IKD), Osobni fond Bože Milanovića (dalje: OFD Milanović), Pravila Zbora svećenika sv. Pavla za Istru.

¹⁰ AP, Spisi br. 1, Okružnica br. 365/46, od 30. ožujka 1946.

radom, ističe kako iz kanonskih razloga ne može odobriti rad Zbora jer »(...) samo biskup može sazvati kler, ili dekan, ali prema odredbama biskupa«. ¹¹

Prema statutu (u originalu stoji termin Pravila) Zbor je kao staleška organizacija slaven-skog svećenstva u Istri imao trostruki cilj: »a) širiti među slavenskim svećenicima u Istri duh bratske ljubavi i sloge te pružiti im pomoć za napredak u duhovnom životu i naobrazbi, b) štititi i promicati pod vodstvom istarskih biskupa moralnu i materijalnu korist istarskih svećenika, c) brinuti se za kršćanski uzgoj i naobrazbu hrvatskih istarskih đaka i naročito potpomagati sjemeništare«. ¹² Te je ciljeve trebalo ostvariti preko sastanaka, tiska, posredovanja ¹³ i ubiranja članarine. Vrhovni organ Društva bila je Glavna skupština, koja se redovito sazivala jednom godišnje. Na skupštini se birao predsjednik Zbora, članovi Odbora, članovi Nadzornog odbora. Za promjenu Pravila, uz suglasnost 2/3 nazočnih članova, bilo je potrebno odobrenje i biskupa na čijem se teritoriju nalazilo sjedište Zbora. U Odbor, kao organ upravljanja, ulazili su predsjednik, potpredsjednik, tajnik i blagajnik Zbora, te još dva člana izabrana na Glavnoj skupštini. Rad Odbora kontrolirao je Nadzorni odbor, sastavljen od predsjednika, potpredsjednika i još dvojice članova. Sve članove Nadzornog odbora birala je, također, Glavna skupština. U slučaju da vlast raspusti Zbor, predviđeno je da posljednja Glavna skupština odluči komu će pripasti njegova imovina. Ako se Glavna skupština ne bi mogla sastati, to je trebao učiniti Odbor, a ako se ni Odbor ne bi mogao sastati, onda je ta ovlast prelazila na predsjednika Zbora. ¹⁴

Istarski hrvatski svećenici – u procjepu između poslušnosti prema biskupima, koji su ih nastojali držati što dalje od političkih zbivanja u korist nove Jugoslavije, a time i Hrvatske, i zova savjesti i nacionalne svijesti, koji ih je naprosto tjerao na uključivanje u ta zbivanja – nastojali su ne iznevjeriti se ni jednom ni drugom. Svjesni da su ih njihovi biskupi nastojali udaljiti od politike, a da pritom ni sami nisu bili apolitični, već da djeluju protalijanski, svećenici su često brodilici između Scile i Haribde. Pritom su, u najvećem broju slučajeva, ostajali vjerni i svome svećeničkom pozivu, što je značilo poslušnost biskupima, ali i svome nacionalnom opredjeljenju, koje se u konkretnim prilikama dokazivalo zauzimanjem za sjedinjenje Istre s Hrvatskom u Jugoslaviji.

Zahvaljujući u prvom redu Zboru, Crkva u Istri mogla je ostvariti neke svoje strateške ciljeve koje je kao takve naznačio i Milanović u sporazumu od 16. srpnja 1945. U prvom redu bilo je to dobivanje zgrade nekadašnjega Đačkog doma za potrebe sjemeništa, otvaranje sjemeništa, pokretanje vjerskog lista te širenje molitvenika i drugih vjerskih knjiga preko Društva sv. Mohora. Ako tome dodamo da se Zbor zauzimao kod vlasti za uhićene svećenike ili one koji su bili izloženi raznim pritiscima, da se izborio da nova vlast daje istarskim svećenicima plaću

¹¹ *Isto*. Pisma biskupa Radossija i drugih (1942. –1947.), Pismo biskupa Radossija, Pula, 19. travnja 1946., str. 78.

¹² AH IKD, OFD Milanović. U 25. članku Pravila stajalo je da član Društva može biti samo istarski katolički svećenik slavenske narodnosti. Pravila Zbora svećenika sv. Pavla za Istru. Ocjena da je glavna zadaća Zbora bila »rad na pripojenju matici zemlji, čime se uključio u rješavanje nacionalnog pitanja u Europi nakon II. svjetskog rata« (*Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 910.) ne odgovara onom što je sam Zbor smatrao svojim glavnim zadaćama. To pak ne znači da se djelatnost Zbora iscrpljivala u navedene tri točke. Sigurno je jedna od zadaća bila suradnja s vlašću u rješavanju nacionalno-političkih pitanja, čak i onda kad se ta vlast neprijateljski postavljala prema Crkvi.

¹³ Pod posredovanjem, iako to nije izravno istaknuto, mislilo se na posredovanje između svećenika i državne vlasti.

¹⁴ AH IKD, OFD Milanović, Pravila Zbora svećenika sv. Pavla za Istru.

u visini one koju su dobivali u vrijeme fašističkog režima i da se dobije pomoć za popravak oštećenih crkava, još uvijek nismo iscrpili sve ono što je Zbor učinio na vjerskom planu.¹⁵

Iza cjelokupnog rada stajala je dalekovidnost i mudrost, pragmatičnost i upornost, ukorijenjenost u istarsku stvarnost i poznavanje istarskih okolnosti Bože Milanovića. Ne robujući zadanim shemama niti ideološkom ekskluzivizmu, Milanović je prihvatio ponudu ideoloških protivnika i pokušao u vremenima nesklonim Crkvi osigurati prostor za njezino djelovanje. Štoviše, Zbor je u određenim trenucima imao status partnera u odnosu na novouspostavljenu vlast. Druga je stvar što se u komunističkom sustavu vlasti takav status nije mogao zadržati. Možda je korijen kasnijih nesporazuma unutar samog Zbora, o čemu će još biti riječi, upravo u tome što dio svećenika nije mogao prihvatiti da vlast napušta partnerski odnos prema Zboru, pokušavajući ga pretvoriti u instrument za ostvarenje vlastitih ciljeva. To će se pokazati i u odugovlačenju odobrenja Pravilnika Zbora. Unatoč usmenoj podršci Zboru od sporazuma Milanović-predstavnicima NOP-a (srpanj 1945.), vlast je, dotično Odjel unutrašnjih poslova Oblasnog NO za Istru, odobrila rad Zbora tek 8. veljače 1946. U očekivanju dolaska savezničke komisije u Istru, država je požurila s izdavanjem odobrenja kako bi pred svjetskom javnošću pokazala svoje demokratsko lice, ali i kako bi osigurala što jaču podršku svećenika i vjernika svom programu. Zato uza sve uvažavanje specifičnosti prilika u kojima se rađa istarsko svećeničko udruženje kao »prvo staleško udruženje katoličkih svećenika«, teško je prihvatiti ocjenu da iza njega nije stajala državna vlast.¹⁶

I kasnija prepiska Radossi-Bulešić otkriva bit spora između porečko-pulskog biskupa i hrvatskog svećenstva. Dok su svećenici jednodušni u želji za priključenjem Jugoslaviji, i to zbog toga što su strahovali da bi ostanak u Italiji doveo u pitanje sami nacionalni opstanak Hrvata i Slovenaca, biskup nije vidio tu opasnost, čak, štoviše, tvrdio je da unutar crkvenih struktura nije bilo talijanizatorskih nastojanja.¹⁷ S druge pak strane, čudno mu je bilo da se njegovi svećenici priklanjaju idejnom protivniku Crkve. Može se pretpostaviti da je na promjenu Radossijeva krutog držanja prema Zboru djelovalo zauzimanje M. Bulešića. I onda kad se nije slagao s Bulešićem u ocjeni istarskih nacionalno-političkih prilika, i onih prošlih i sadašnjih, na temelju kojih se određivala budućnost Istre, ipak je cijenio njegovu iskrenost. Okružnicom od 23. rujna 1946. odobrio je statut Zbora svećenika sv. Pavla za Istru i dopustio svojim svećenicima »da na način kako je propisano sudjeluju u životu spomenutog Društva«.¹⁸ I nehotice se nameće pitanje: Bi li biskup Radossi u tako kratkom vremenu promijenio svoj stav prema Zboru da pred sobom nije imao Bulešića kao zagovornika rada i programa Zbora?

2. Radossijevo odobrenje – cvjetno doba Zbora

Kao što je Radossijeva zabrana za određeno vrijeme paralizirala rad Zbora, tako je njegovo odobrenje djelovalo poticajno na oživljavanje i puni zamah rada Društva. Riješivši problem

¹⁵ B. MILANOVIĆ, *Istra u 20. stoljeću, knjiga 2/1996., nav. dj.*, str. 198-215.

¹⁶ Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004., str. 104.

¹⁷ AP, Svezak br. 1, Pisma biskupa mons. Radossija i dr. (1942. – 1947.), Lettera circolare, 24. travnja 1946., str. 79-82., Pismo M. Bulešića biskupu Radossiju, Baderna, 16. svibnja 1946., str. 84-89.

¹⁸ AH IKD, OFD Milanović, Biskupski ordinarijat u Poreču, Okružnica br. 324/46., Poreč, 23. rujna 1946.

s crkvenom i državnom vlašću, Zbor se mogao intenzivnije posvetiti vjerskim, ali i širim društvenim pitanjima. I u teškim vremenima borbe za mjesto pod suncem, Zbor nije gubio iz vida svoju osnovnu zadaću: u vremenima nesklonim Crkvi izboriti što povoljnije uvjete za njezino djelovanje. No kako je nacionalno-politička djelatnost za javnost (medije) zanimljivija, može se steći pogrešan dojam kako se rad Zbora iscrpljivao na tom području.

Zagrebački je nadbiskup Alojzije Stepinac na organiziranje istarskog svećenstva i njihovo diplomatsko-političko zauzimanje za priključenje Istre Hrvatskoj gledao pozitivno. Boži Milanoviću, koji ga je posjetio u siječnju 1946., izjavio je: »Bolje je da se pridružite nama jer tako će u državi biti više Hrvata i katolika.«¹⁹ Kasnije sve naglašeniju suradnju i gotovo bezrezervnu podršku istarskog svećenstva državnoj vlasti, Stepinac je najvjerojatnije gledao s određenom sumnjičavošću. Skupinu istarskih svećenika i bogoslova, koja je u sklopu nacionalno-kulturnog uzdizanja u rujnu 1946. posjetila glavni grad Hrvatske, posebno srdačno primili su visoki republički dužnosnici Vladimir Bakarić i Vladimir Nazor. Kako atributa srdačnosti nema za prijem kod Alojzija Stepinca, kao ni sadržaja razgovora sa zagrebačkim nadbiskupom, može se samo nagađati da, iz gore spomenutih razloga, taj prijem i nije bio posebno srdačan.²⁰

Zapisnici sa sjednica, posebno onih od kraja 1946., zorno pokazuju kako se velika pozornost poklanjala zajedništvu među svećenicima i njihovu duhovno-molitvenom životu. Na pojave zanemarivanja vjerskih dužnosti, kao primjerice na pojavu samo civilnih vjenčanja ili zanemarivanja vjerske pouke kod đaka, reagiralo se spremno i predlagala su se konkretna rješenja. Zanimljivo je mišljenje Maksa Peloze da je situacija u Istri jednaka kao pred 40-ak godina, kada je krčki biskup Mahnić pokrenuo Hrvatski katolički pokret u Istri. Iz toga se daje iščitati da je Pelozu mislio kako bi među mladima ponovno trebalo djelovati po modelu Mahnićeve katoličkog pokreta. Na sjednicama se govorilo i o potrebi održavanja duhovnih vježbi za djevojke i mladiće u zgradi sjemeništa u vrijeme božićnih blagdana 1946./47. U vrijeme kada se ateistička ideologija koristi teorijom evolucije kao dokazom da Bog nije stvorio svijet, fra Bernard Barčić, profesor prirodopisa u sjemeništu, trebao je na mjesečnoj sjednici Zbora 12. rujna 1946. održati predavanje o evoluciji. Budući da je bio spriječen, tekst predavanja umnožen je i podijeljen sudionicima sjednice. I druga predavanja, kao primjerice ono fra Marka Usmianija, »Moderne metode pastorizacije«, ili Maksa Peloze, »Pitanje vjeronauka u pučkim školama«, nisu bila, koliko se može zaključiti iz sažetih prikaza u zapisnicima sa sjednica Odbora Zbora, suhoparna akademska predavanja, nego traženje konkretnih odgovora na pastoralne izazove vremena.²¹

Povremeni napadi na neprijateljski rad svećenika postajali su dio govora istarskih čelnika, bilo da je riječ o javnim mitinzima bilo o raznim sjednicama državnih ili partijskih tijela. Josip Šestan, predsjednik Slovensko-talijanske antifašističke unije (STAU) na zasjedanju Oblasnog NO-a održanog u Pazinu 10. svibnja 1947., napao je »protunarodni rad nekih svećenika, ne samo talijanskih nego i hrvatskih koji čak i Crkvu upotrebljavaju za klevetanje narodne vlasti«. ²² Malo je neobično bilo da se na Šestanovu kritiku, jasno podržavajući

¹⁹ B. MILANOVIĆ, *knjiga 2/1996., nav. dj.*, str. 165.

²⁰ ISTI, *nav. dj.*, str. 227.

²¹ AP, Svezak br. 6, Zapisnik Zbora svećenika sv. Pavla za Istru (1945. – 1947.), Zapisnici s raznih sastanaka Zbora, str. 24-35.

²² *Glas Istre*, br. 11, Pula, 16. svibnja 1947., str. 3.

je, nadovezao svećenik Srećko Štifanić. No ako se ima u vidu Štifanićeva bezrezervna podrška novoj vlasti, ne iznenađuje njegov istup. Po sebi se podrazumijeva da je Štifanićeva »potvrda« Šestanove »analize« o svećenstvu bila prethodno dogovorena kako bi Šestanov nastup dobio na vjerodostojnosti. Naime, da jedan partijac negativno govori o djelovanju svećenstva, bilo je gotovo uobičajeno, ali ako to isto govori i njihov kolega svećenik, onda je to, u očima javnosti, izazivalo snažniji dojam i potvrđivalo staru partijsku tezu o podjeli među svećenicima. Dok najveći dio podržava narodnu vlast, pojedinci, neprijatelji naroda, ne mogu prihvatiti vlast tog naroda.

Zbor svećenika sv. Pavla reagirao je na taj dosta uopćen napad Josipa Šestana, jer su predstavnici vlasti u kontaktima s istarskim svećenstvom u negativnom kontekstu spomenuli samo trojicu svećenika: Stjepana Ceka, župnika u Lanišću; Ivana Žufića, upravitelja župe u Sv. Petru u Šumi; i Franju Štegel, župnika u Trvižu. Stjepana Ceka, koji se svojim izjavama o obrazovnoj razini vodstva NOP-a zamjerio vlasti, a što se nije tek tako zaboravljalo, Zbor je opomenuo da vodi računa o svom ponašanju, nakon čega su prestale pritužbe na njegov račun. Žufiću se spočitavalo da u svojim propovijedima pravi razne aluzije na račun nove vlasti, pa mu je Zbor savjetovao da od nadležnih crkvenih poglavara zatraži premještanje u drugu župu. Ovaj je to poslušao, nakon čega je premješten u župu Lindar. Franjo Štegel je kažnjen s 15 dana prisilnog rada zato što je troje djece »lagano« udario po licu za vrijeme vjeronauka u crkvi.²³

Na pritužbe Tome Banka, predsjednika Zbora, da pojedini aktivisti na terenu, bez ikakvog povoda, napadaju svećenike i Crkvu, jedan istaknuti član Oblasnog NO mu je odgovorio: »Znamo da nam naši aktivisti štete, ali vjerujte, da ih mi ne možemo disciplinirati.«²⁴ Zbog svega navedenog Zbor smatra kako »(...) nije opravdano stvarati u javnosti utisak, kao da hrvatsko svećenstvo u Istri pogoršava položaj. Uz dobru volju, koja bez dvojbe postoji i s jedne i s druge strane, može se bez poteškoća i dalje podržavati jedinstvo i dobar odnošaj između predstavnika Narodne Vlasti i hrvatskog svećenstva u Istri.«²⁵

U vrijeme intenzivne diplomatsko-političke borbe svećenici okupljeni u Zboru jednostavno su smatrali svojom dužnošću podržati novu vlast u njezinim nastojanjima oko priključenja Istre Jugoslaviji, zbog čega i nije došlo ni do kakvoga kritičkog odmaka prema toj vlasti. Nakon Mirovnog ugovora u Parizu (10. veljače 1947.), kad završava jedna faza te borbe, dio svećenika smatrao je da je došlo vrijeme kada se Zbor mora postaviti kritičnije prema nekim »unutrašnjopolitičkim« pitanjima. Smatrali su da se na svaki poziv Oblasnog NOO ne mora odgovoriti odobravanjem i prihvaćanjem, to više što taj isti NOO više nego očito vrši pritisak na slobodu Crkve. Smetala ih je »komunistička ikonografija« na sjednecama, koja se ogledala u slanju pozdravnih brzojava Titu, Bakariću, završavanje dopisa s parolom »Smrt fašizmu, sloboda narodu«, oslovljavanje svećenika riječima »druže« i sl. Kao pripadnik umjerenije struje, sklone traženju kompromisa, Milanović je kritičniji nastup neke svoje mlađe subraće ocijenio kao posljedicu utjecaja svećeničkoga političkog radikalizma iz Hrvatske.²⁶ Ta Milanovićeva ocjena teško može izdržati ozbiljnu kritiku.

²³ AH IKD, OFD Milanović, Pismo B. Milanovića (u ime Zbora) Komisiji za vjerske poslove, Pazin, 18. svibnja 1947.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ B. MILANOVIĆ, *knjiga 2/1996., nav. dj.*, str. 208.

Naime, sintagmom »politički radikalizam« koristili su se idejni protivnici Crkve da bi označili svako djelovanje Crkve koje se ne slaže s njihovim modelima o Crkvi. Zato se ni u Istri nije radilo ni o kakvim svećenicima-političkim radikalima, što će najbolje ilustrirati primjer (ne) podrške petogodišnjem planu. Samo površan uvid u problematiku petogodišnjih planova mogao bi ostaviti dojam da zapravo ozbiljnog razloga i nije bilo da se ne podrži plan koji u konačnici za svrhu ima podignuti gospodarstvo porušene i zaostale zemlje. Zbog toga je potrebno vratiti se kronologiji zbivanja i ukazati što se sve krilo iza poznatih »petoljetki«, kako bi se razumjela razmimoilaženja među članovima Zbora.

3. Nesporazumi Zbora s vlašću oko Petogodišnjeg plana

Javni tužitelj za Istru Ivan Motika pozvao je 19. veljače 1947. na »informativni razgovor« Banka, kao predsjednika Zbora, i Milanovića, predsjednika Nadzornog odbora, da ih upozori kako se na razini države priprema »socijalno-gospodarski program« (radilo se o poznatome prvom petogodišnjem planu, iako se u razgovoru ne spominje pod tim nazivom) te da će vlasti, s obzirom na osjetljivost Istre kao pograničnog područja, odlučno nastupiti protiv bilo kakvoga svećeničkog suprotstavljanja planu. Očito, Motika je bio dobro informiran o svećeničkoj »opoziciji« koja se sve kritičnije odnosila prema novoj vlasti.²⁷

Pošto je Skupština FNJR 23. travnja 1947. usvojila Zakon o petogodišnjem planu 1947. – 1952., u Labinu se 10. svibnja 1947. sastao Oblasni odbor za Istru da razmotri njegovo provođenje u Istri. Predsjednik Oblasnog NO Josip Šestan uskoro se sastao s Milanovićem i zamolio ga da predstavnici svećenika sudjeluju na sastanku na kojem će se raspravljati o Petogodišnjem planu. Na skupštini Zbora 3. lipnja 1947. Banko je predložio da svećeničku delegaciju u tim pregovorima čine on, Milanović, zatim Leopold Jurca, Antun Cukarić, Srećko Štifanić, Mirko Zamlić, Milivoj Baraković, Ivan Gallo i Maks Peloz. Protiv Štifanićeva imenovanja ustao je Cek, župnik u Lanišću, zato što se Štifanić u jednom govoru pridružio Šestanovim napadima na neke svećenike zbog njihova protunarodnog rada. Razbuktavanje rasprave i polarizaciju oko Štifanića zaustavio je Milanović u njemu svojstvenome diplomatskom stilu: Štifanić je pogriješio, ali i dalje uživa povjerenje većine svećenika.²⁸

Sastanak između predstavnika Zbora i predstavnika oblasne STAU-e, posvećen pitanjima vezanim uz Petogodišnji plan, održan je 10. lipnja u Pazinu u prostorijama kotarskog NO. U svećeničkoj delegaciji bili su Banko, Milanović, Bulešić, Peloz, Leopold Jurca, Ivan Gallo, Vladislav Premate i Antun Cukarić. U odnosu na predloženi sastav, delegacija je ponešto bila izmijenjena. Uočljivo je da je izostavljen »pomirljivi« Štifanić, a da se u delegaciji našao »borbeni« M. Bulešić, tajnik Zbora. Stavljanje Bulešića u delegaciju, a izostavljanje Štifanića predstavljalo je kompromis između dviju struja u Zboru. U delegaciji Oblasne STAU-e našli su se Josip Šestan, Ivan Motika, Vjekoslav Lajavac, Petar Šuran i Silva Kopitar.

Kao predsjednik STAU-e sastanak je otvorio Šestan. Pozvao je istarsko svećenstvo da se, kao što je sudjelovalo u borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom, isto tako uključi i u borbu koja za svrhu ima obnovu zemlje. Svećenici su stalno na terenu, kontaktiraju s narodom,

²⁷ AH IKD, OFD Milanović, Komisiji za vjerske poslove. Izvještaj iz Istre (bez potpisa), Pazin, 28. veljače 1947.

²⁸ AP, Spisi, svezak br. 6, Zapisnik sa sastanka Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 3. lipnja 1947., str. 56-64.

pa njihova riječ podrške može biti dragocjena u prihvaćanju Petogodišnjeg plana u širokim narodnim masama. Pozvao je svećeničku delegaciju da slobodno iznese svoje mišljenje i prijedloge vezane uz Petogodišnji plan.²⁹ Od svećenika se prvi za riječ javio Milanović. Za njega je Petogodišnji plan logičan slijed događaja nakon oslobođenja zemlje i priključenja Istre matici Hrvatskoj i Jugoslaviji. Ne vidi nikakav razlog da svećenici ne podrže plan, jedino upozorava kako ne bi bilo dobro da se zbog realizacije plana zanemari nedjeljna misa i uvede dobrovoljni rad nedjeljom. Iako nije precizirao što je mislio pod primjedbom kako ne bi bilo dobro da se u odgoju omladine na radnim akcijama zanemaruju tradicionalne moralne vrijednosti, a inaugurira novi moralni kodeks, koji podržava razuzdanost omladine, bilo je jasno da su svećenici zamjerali slobodu ponašanja na radnim akcijama. Jedna od manifestacija te slobode bilo je i stanovanje djevojaka i mladića u zajedničkim naseljima.³⁰

Želeći stvari konkretizirati, Banko je, ne dovodeći u pitanje podršku svećenika Petogodišnjem planu, pitao u čemu bi konkretno ta podrška mogla biti. Šestan je, uz primjebu da svećenički list *Gore srca* ništa nije pisao o Petogodišnjem planu, predložio da se na stranicama toga lista počne objašnjavati uloga Petogodišnjeg plana. Ako je već nezgodno ili se ne smije s propovjedaonice govoriti o Planu, postoje drugi načini na koji svećenici mogu pomoći državnoj vlasti u realizaciji Plana u Istri. Milanović je na Šestanove primjedbe odgovorio da je *Gore srca* donio Titov govor o Petogodišnjem planu, te da misli kako nije zgodno da vjerski list vrši propagandu za neke čisto svjetovne stvari.³¹

Na Bulešićevu primjebu kako bi bilo dobro da se materijali o gospodarskim problemima, uključujući i Petogodišnji plan, dostave uredništvu *Gore srca*, odgovoreno je da o tome ima dosta podataka u dnevnom tisku, posebno u *Glasi Istre*, drugim riječima trebalo je jednostavno prenijeti ono što se nalazi u tisku. Čitav tijek diskusije zorno je pokazao u čemu je problem: svećenici trebaju javno pružiti podršku Petogodišnjem planu. No vjerske su slobode na razne načine ugrožene upravo prilikom masovnih radnih akcija, a Petogodišnji plan upravo predviđa takve akcije. Vjernici na takvim akcijama ne mogu zadovoljiti vjerske potrebe, jer su nedjeljom organizirane razne manifestacije.³²

Neugodnu atmosferu na sastanku stvaralo je uvjerenje predstavnika vlasti da su vjerske slobode u Hrvatskoj, na temelju Ustava, zajamčene i da svećenici ne bi trebali imati dilema u pružanju podrške bilo kojoj akciji vlasti, pa tako ni Petogodišnjem planu, to više što je riječ o važnom planu za obnovu zemlje, a koji objektivno moralno ne može biti upitan. Svećenici su pak smatrali da postoji niz dokaza kako načelno, zakonsko, osiguranje vjerskih sloboda ne znači i njihovo poštovanje u praksi. Upravo na akcijama obnove zemlje dolazi do nepoštivanja vjerskih sloboda i propagiranja morala protivnog moralu Crkve. Pat pozicija riješena je tako da svećenici u pisanom obliku izraze svoj stav prema Petogodišnjem planu.³³

Na sastanku Zbora 26. lipnja 1947., na kojem je bilo nazočno 50 svećenika, trebalo je u pisanom obliku izraziti odnos prema Petogodišnjem planu. Predavanje ekonomista pazinskog

²⁹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Fond Komisije za vjerska pitanja (dalje: FKVP), kut. 130, fasc. Spisi 601-900, Zapisnik sa sastanka predstavnika Zbora sv. Pavla i predstavnika Oblasnog STAU-e, Pazin, 10. lipnja 1947.

³⁰ *Isto.*

³¹ *Isto.*

³² *Isto.*

³³ B. MILANOVIĆ, *knjiga 2/1996., nav. dj.*, str. 211-212.

sjemeništa Josipa Pavličića trebalo je pripremiti teren za prihvaćanje rezolucije o Petogodišnjem planu. Predavač je naglasio gospodarske učinke plana, koji su kao takvi bili prihvatljivi Crkvi. No spominjanje kako se »narodne vlasti zauzimaju za moralni napredak« moralo je iritantno djelovati ne samo na oporbu vodstvu nego i najveći dio nazočnih, jer su i na sjednici Zbora imali priliku slušati kako se vlast izruguje katoličkomu bračnom moralu.³⁴

Poslije Pavličićeva predavanja razvila se veoma žustra debata. Tajnik Zbora M. Bulešić postavio je pitanje: »Ako smijemo, kako ćemo surađivati (na Petogodišnjem planu, nap. aut.)? Kako ćemo se izjasniti?«³⁵ Na Bulešićevo pitanje odgovorio je predsjednik Banko da je predviđena rezolucija koja u cijelosti glasi: »Istarsko svećenstvo sakupljeno na svom sastanku u Pazinu dne 26. lipnja 1947. u smislu svojeg tradicionalnog rada za gospodarski i kulturni napredak naroda izjavljuje da će svim silama raditi za što veći uspjeh Petogodišnjeg plana.« Dodatnu zabunu vjerojatno je unijela Pavličićeva intervencija da postoje dva plana: jedan za javnost i drugi za Partiju.³⁶

Kad se stavilo na glasovanje usvajanje rezolucije, većina nazočnih izjasnila se protiv Milanovićeva uvjeravanja o važnosti Petogodišnjeg plana i potrebi prihvaćanja rezolucije nije dalo rezultata. Bio je to prvi slučaj u kojem nije uvažen dotada neupitni autoritet B. Milanovića.³⁷ Razlozi za odbijanje rezolucije bili su u shvaćanju da javna podrška Planu znači podršku učvršćenju komunizma, koji preko kolektivizacije i omladinskih radnih akcija, kao pratećih pojava Petogodišnjeg plana, želi izgraditi novi, socijalistički, sustav moralnih vrednota. Nije se uzalud govorilo: »Mi gradimo prugu, pruga gradi nas«! Koliko je taj moral, u nekim svojim segmentima, bio protivan katoličkom moralu, nije potrebno govoriti.

Strahujući da bi neizglasavanje rezolucije moglo imati štetne posljedice za položaj Katoličke crkve u Istri, Milanović je uspio nametnuti raspravu kao da se ništa nije dogodilo. Na kraju je usvojen prijedlog Mirka Usmianija, inače nečlana Zbora, da svećenici, izrade i predlože svoj plan rada unutar petogodišnjeg plana.³⁸ U smislu Usmianijeva prijedloga trebala je komisija u sastavu Milanović, Usmiani, Jurca, Bulešić sastaviti pismo za STAU (Slovensko-talijansku antifašističku uniju). Ni tako »ublaženu« Rezoluciju nije želio potpisati tajnik Zbora Bulešić, što je razočaralo odlučnog zagovornika Rezolucije Milanovića.³⁹ Iako predstavnici vlasti nisu uočili da nema Bulešićeva potpisa, Milanović je, zbog straha da bi i najmanji iskaz neslaganja s vlašću mogao ugroziti stečene pozicije Crkve i klera, napisao pismo predsjedniku republičke vlade u kojem je naveo da je istarsko svećenstvo spremno učiniti sve za Petogodišnji plan.⁴⁰

Upravo je odnos prema Petogodišnjem planu pokazao dvije stvari: 1. polarizacija među svećenicima, kad je u pitanju odnos prema vlasti, postajala je sve prisutnija; 2. posljedica te polarizacije bit će sve izrazitija i brojnija oporba prema rukovodstvu svećeničkog društva. Vrijeme jedinstvenog nastupa Zbora u svim pitanjima postajala je prošlost. To će

³⁴ AP, Spisi, sv. br. 6, Zapisnik sa sastanak Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 26. lipnja 1947., str. 67-73.

³⁵ *Isto*, str. 71.

³⁶ *Isto*.

³⁷ *Isto*, Zapisnik sa sastanka Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 26. lipnja 1947., 72.

³⁸ *Isto*.

³⁹ B. MILANOVIĆ, *knjiga 2/1996., nav. dj.*, str. 213.

⁴⁰ *Isto mj.*, str. 213-214. Realno se može pretpostaviti da je država, preko UDBE, i među članovima Zbora imala svoje ljude koji su joj precizno referirali što se događalo na sastancima svećeničke staleške organizacije.

potvrditi i sjednica održana 24. srpnja 1947. Na toj su sjednici protiv uzimanja za krizma-
ne kumove pripadnika protuvjerskih organizacija odlučno ustali Cek i Bulešić. Članovi
Partije to su protumačili kao da se to odnosi na pripadnike partizanskih jedinica i članove
Jugoslavenske armije.⁴¹

Točno mjesec dana nakon posljednje sjednice Zbora, 24. kolovoza 1947. u Lanišću je
mučki ubijen svećenik M. Bulešić, a djelatelj krizme, po ovlaštenju biskupa Santina, Ja-
kob Ukmar teško je pretučen. Bio je to jasan signal državno-partijskog vodstva dokle je
spremno ići da bi spriječilo bilo kakav disonantni ton u odnosu na zacrtanu politiku. Odlu-
kom VUJE od 28. kolovoza 1947. raspušten je Zbor svećenika sv. Pavla za Istru. Tako je
nasilno prekinut rad toga svećeničkog udruženja koje je u prijelomnim trenucima istarske
povijesti nastojalo pomiriti i povezati vjersko-duhovni i nacionalno-politički rad. Pritom
je učinilo puno dobra i na jednom i na drugom planu. To opet ne znači da je bilo imuno na
pogreške u procjeni određenih situacija.

4. Društvo svećenika sv. Ćirila i Metoda u Pazinu

Nasilje za vrijeme krizme 1947. u Lanišću i represivne mjere prema Crkvi nakon toga,
kao npr. spomenuto raspuštanje svećeničkog društva, sudski proces protiv pulskih franje-
vaca, jasno su pokazali da se državna vlast ne može osloboditi svoga ideološkog bremena
kad je u pitanju odnos prema Crkvi. Pod pritiskom toga bremena Crkva funkcionira čas
kao stvarni, čas kao potencijalni protivnik. Unatoč činjenici da su događaji iz 1947. i kod
zadnjeg istarskog svećenika razbili iluzije o poštivanju vjerskih sloboda, najveći dio sve-
ćenika smatrao je da bi, očekivano, zaoštavanje odnosa s državnom vlašću moglo donijeti
još veće stradanje Crkve. Zato je hrvatsko i slovensko svećenstvo, slijedeći Milanovićevu
liniju, zadržalo tolerantan i kooperativan odnos prema vlasti. Očekivalo je, naime, da će
takav stav imati manje štetne posljedice za slobodu vjere i Crkve nego očekivana konfron-
tacija s vlašću. S druge pak strane, sama je vlast i dalje, preko Komisije za vjerske poslove,
pokazivala neke znakove dobre volje prema Crkvi u Istri. Tako je Komisija od Milanovića
tražila popis istarskih svećenika koji u pastoralnom radu koriste motor ili auto da bi ih mo-
gla opskrbiti benzinom, što je u to doba bila prava povlastica.⁴² Milanović je poslao popis
od 12 svećenika i njihove ukupne mjesečne potrebe od 320 litara benzina. Razlog velikog
potraživanja bio je taj što je svaki od spomenutih svećenika koristio motor za opsluživanje
po nekoliko, pokatkad i udaljenih, župa.⁴³

Među svećenicima je prevladavalo uvjerenje da je obnova svećeničkog udruženja pre-
duvjet za kakvu-takvu sigurnost djelovanja Crkve. Zato je već na početku 1948. godi-
ne osnovan Inicijativni odbor na čelu s Milanovićem sa zadatkom da kod Ministarstva
unutrašnjih poslova NRH poduzme mjere za obnovu istarskoga svećeničkog društva. U
svibnju 1948. Milanović je informirao Ritiga što je sve učinjeno u izradi pravila novoga
svećeničkog društva. Smatrao je da bi dorada pravila Zbora svećenika sv. Pavla za Istru
puno bolje odgovarala nego kopiranje pravila zagrebačkoga svećeničkog društva koja mu

⁴¹ *Isto mj.*, str. 214.

⁴² AH IKD, OFD Milanović, Komisija za vjerske poslove, br. 681/1948, Zagreb, 3. lipnja. 1948.

⁴³ *Isto*, Pismo B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove, Pazin, 9. lipnja. 1948.

je dostavio kanonik Pavao Lončar.⁴⁴ Bilo je tu i praktičnih razloga – strah da bi po isteku godine dana od zabrane Zbora svećenika sv. Pavla za Istru (zabranjen 28. kolovoza 1947.), na čije je ime bila upisana zgrada pazinskog sjemeništa, država mogla zaplijeniti zgradu, tjerala je Milanovića na požurivanje obnove svećeničkog udruženja u Istri. U pismu pravniku Anti Marčacu piše: »Moramo sve učiniti od svoje strane da ne zakasnimo i da zgrada (sjemeništa, nap. aut.) prijeđe u ruke novog društva.«⁴⁵

Vlast nije žurila s odgovorom na poduzetu inicijativu. Tek nakon sastanka Milanovića i Ritiga s Ivanom Krajačićem, republičkim ministrom unutrašnjih poslova, stiglo je odobrenje za obnovu svećeničkog udruženja.⁴⁶ Uz poslovičnu administrativnu inertnost, veliku ulogu u otezanju izdavanja odobrenja sigurno je imala i spoznaja da zabranjeno društvo nije uspjelo ostvariti očekivanja vlasti, tj. stvoriti narodnu, od Rima i pape odvojenu Crkvu, pa je mala vjerojatnost bila da će to ostvariti novo društvo.

Na osnivačku skupštinu, koja je sazvana za 15. i 16. rujna 1948. u Bogoslovnom sjemeništu u Rijeci, pozvano je 30-ak svećenika iz Istre i 20-ak gostiju iz drugih dijelova Hrvatske.⁴⁷ Zbog problema oko prehrane tolikog broja sudionika, Inicijativni odbor se obratio, preko Komisije za vjerska pitanja, Predsjedništvu Vlade NRH za pomoć u živežnim namirnicama.⁴⁸ Kao i obično u takvim prilikama, Komisija je Predsjedništvu Vlade toplo preporučila da se iziđe u susret. Predsjednik je Božo Milanović, a članovi su Milivoj Baraković, Srećko Štifanić, Stanko Macuka i Antun Bogetić.⁴⁹ Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske od 7. lipnja 1949. odobreno je osnivanje i rad Društva na temelju priloženih Pravila. Apostolski administrator u Pazinu Dragutin Nežić odobrio je rad Društva 14. srpnja 1949. Tako je Društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu bilo jedino udruženje katoličkih svećenika u Jugoslaviji koje je imalo odobrenje crkvenih vlasti.

Pravila obnovljenog društva bila su gotovo istovjetna onima prethodnoga svećeničkog udruženja. Jedino je među ciljeve stavljena briga za narodne tradicije u duhu slavenske uzajamnosti i rad na unaprjeđivanju bratstva i ljubavi među narodima Jugoslavije, posebno među Hrvatima i Srbima, te gajenje ljubavi prema glagoljskoj baštini. Novost je bila i proširivanje rada na područje čitave Hrvatske, dotično odredba da član Društva može biti svaki katolički svećenik s područja Hrvatske.⁵⁰ U programu rada za 1949. na prvo je mjesto stavljen zadatak »da se od biskupa izvan Istre postigne odobrenje Društva i zatim da se učlani u Društvo što veći broj katoličkih svećenika u NR Hrvatskoj«.⁵¹ Na taj način jasno su iskazane ambicije da istarsko svećeničko društvo, kao ono koje ima odobrenje svog biskupa, to isto postigne od drugih biskupa, i tako postane središte staleškog okupljanja svećenika u Hrvatskoj.

⁴⁴ *Isto*, Pismo B. Milanovića S. Ritigu, Pazin, 23. svibnja 1948.

⁴⁵ *Isto*, Pismo B. Milanovića Antunu Marčacu, Pazin, 28. svibnja 1948.

⁴⁶ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene* (1900. – 1976.), IKD Sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1976., str. 168.

⁴⁷ HDA, FKVP, kut. 134, fasc. Spisi 504-1498, Svećenici kojima će se odaslati poziv na sastanak na Rijeci 15. i 16. rujna 1948.

⁴⁸ *Isto*, kut. 132, fasc. 1008-1298, Inicijativni odbor za osnutak Društva sv. Ćirila i Metoda, broj: 107/48, Zagreb, 2. rujna 1948.

⁴⁹ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, str. 169.

⁵⁰ AH IKD, OFD Milanović, Pravila društva sv. Ćirila i Metoda u Pazinu.

⁵¹ HDA, FKVP, kut. 134, fasc. Opći spisi 504-1498, Program rada Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 8. ožujka 1949.

Milanović, autor Pravila i kasniji predsjednik obnovljenoga svećeničkog udruženja, kao predložak za sastavljanje Pravila imao je Pravila Udruženja srpsko-pravoslavnog sveštenstva u NR Hrvatskoj, koja kao cilj svoga udruženja spominju širenje bratstva i jedinstva među jugoslavenskim narodima, a na poseban način među Hrvatima i Srbima, što je vjerojatno utjecalo na unošenje iste stavke među ciljeve Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda.⁵² Sve je to ukazivalo na određeni politički plan državnog vrha prema svećeničkim društvima.

Kad je generallajtnant Većeslav Holjevac imenovan ministrom Savezne vlade za novooslobođene krajeve, 23. listopada 1948., kurtoaznu čestitku, u ime Komisije za vjerske poslove, uputio mu je njezin predsjednik S. Ritig. U odgovoru na čestitku Holjevac se nada pomoći i razumijevanju svih čimbenika. Među čimbenike na čiju pomoć računa ubraja i one koji rade »po vjerskoj liniji«.⁵³ Holjevcu je čestitku, u ime istarskog svećenstva, uputio B. Milanović. Za Milanovića je imenovanje Holjevca ministrom za novooslobođene krajeve samo potvrda posebne brige koju maršal Tito ima prema tim krajevima. On i istarsko svećenstvo raspoloženi su surađivati s novim ministrom za dobrobit naroda u novooslobođenim područjima.⁵⁴

Iz prepiske Milanovića s Holjevcem vidi se da je CMD nastojalo preko Holjevca riješiti neka pitanja važna za djelovanje Crkve. Tražila se intervencija novoimenovanog ministra kod kotarskih NO-a, koji su, krivo tumačeći zakone, počeli župnim uredima oduzimati matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih. Holjevac je Milanoviću odgovorio da je o problemu oduzimanja matičnih knjiga razgovarao s nadležnim tijelima u Hrvatskoj te se nada da će to pitanje ubrzo biti riješeno. S vremenom će se pokazati da Holjevčeva intervencija nije donijela rješenje kakvo je očekivalo istarsko svećenstvo. Pred proizvoljnim tumačenjem zakonskih odredaba svemoćne državne i lokalne birokracije bio je nemoćan i jedan ministar.

Bolje sreće bio je Milanović kad je zatražio od Holjevca da isposluje iseljavanje talijanske gimnazije iz zgrade pazinskog sjemeništa, jer je zbog povećanog broja sjemeništaraca bio problem njihova smještaja.⁵⁵ Ulogu V. Holjevca u rješavanju raznih nesporazuma na relaciji Crkva–država Milanović s pravom ocjenjuje pozitivno.⁵⁶

5. Odnos biskupa Nežića prema »Non expedit« i »Non licet«

Suočeni sa sve prisutnijim inicijativama oko stvaranja staleških svećeničkih udruženja, iza kojih je nerijetko stajala UDBA, jugoslavenski su biskupi na sastanku održanom u Zagrebu 26. travnja 1950. donijeli dokument poznat po svojim prvim riječima »Non expedit – Nije dobro«. Time je svećenicima zabranjeno osnivanje svećeničkih staleških udruženja u kojima izrijeком nije spomenut autoritet biskupa, »koji su od Duha Svetog postavljeni

⁵² Tajnik Republičke komisije za vjerske poslove Milan Pallua dostavio je Milanoviću pravila spomenutog udruženja srpsko-pravoslavnih svećenika kako bi ih mogao koristiti za izradu pravila istarskoga svećeničkog udruženja. AH IKD, OFD Milanović, Pravila Udruženja srpsko-pravoslavnog sveštenstva u NR Hrvatskoj. Sam Milanović u jednom pismu pravniku Antunu Marčacu piše da se »uz izvjesne promjene« i za istarsko svećeničko društvo mogu prihvatiti pravila pravoslavnog svećeničkog udruženja. AH IKD, OFD Milanović, fasc. M2A077, Pismo B. Milanovića Antunu Marčacu, Pazin, 28. svibnja 1948.

⁵³ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, str. 177.

⁵⁴ AH IKD, OFD Milanović, Pismo(čestitka) B. Milanovića V. Holjevcu, Pazin, 28. listopada 1948.

⁵⁵ *Isto*, Pismo B. Milanovića V. Holjevcu 29. srpnja 1949.

⁵⁶ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, str. 178.

da upravljaju Crkvom«. Za svoj stav »Non expedit« uporište nalazi u pobudnici Pija X. »Haerent animo«, od 4. kolovoza 1908., koja dopušta osnivanje samo onih svećeničkih udruženja »koja podupire i kojima upravlja biskupski autoritet«. ⁵⁷ S obzirom na jasne upute »Non expedit«, Nežić je povukao odobrenje paragraf 1. u kojem se govori da će Društvo sv. Ćirila i Metoda za Istru djelovati na području čitave Hrvatske. ⁵⁸

Predsjednik Društva Milanović bio je zatečen Nežićevim odlučnim nastupom u ukidanju paragrafa 1., čime je istarsko svećeničko društvo izgubilo pravo da u svoje redove prima svećenike drugih biskupija. Preko Komisije za vjerska pitanja, odnosno njezina pravnik fra Roka Rogošića, Milanović je najprije želio znati da li riječi Pija X. iz spomenute pobudnice imaju obvezujući karakter, s obzirom da je 1917. na snagu stupio novi crkveni zakonik »Codex iuris canonici«. Zanimalo ga je također da li se riječ »moderatur« iz pobudnice treba shvatiti samo kao nadzor ili stvarna uprava. Milanoviću je Nežićevo dokidanje paragrafa 1. utoliko teže padalo što je time dovedeno u pitanje i osnivanje svećeničke zadruge, čije je sjedište trebalo biti u Istri. Nadao se da bi Biskupska konferencija na plenarnoj konferenciji mogla promijeniti svoju odluku ako istarski svećenici, ali i oni iz drugih hrvatskih krajeva, budu ukazivali na važnost jednog interdijecezanskoga svećeničkog društva. ⁵⁹

I među biskupima bilo je onih koji su mislili da istarsko društvo može imati interdijecezanski karakter. Svoje shvaćanje obrazlagali su time što će se svećenici iz drugih biskupija lakše uključiti u neko već postojeće društvo nego da se ide na osnivanje tih društava u biskupijama gdje tradicije svećeničkih društava nema. Ipak, prevladao je stav da istarski CMD može nastaviti s djelovanjem samo na području Porečko-pulske biskupije i Pazinske apostolske administrature. ⁶⁰

Kako je odobrenje za osnivanje interdijecezanskih (međubiskupijskih) udruženja, u što se pretvarao istarski CMD, bilo u nadležnosti Sv. Stolice ili cjelokupnog episkopata jedne zemlje, ali i tada uz suglasnost Sv. Stolice, bilo je za očekivati spomenutu Nežićevu odluku. Unatoč tome, predsjednik istarskog CMD-a Milanović smatrao je da spomenuta Nežićeva odluka ne obvezuje Društvo, i to iz dva razloga: 1. Nežić o povlačenju odobrenja nije obavijestio CMD; i 2. Pravila Društva može mijenjati samo Skupština, i to dvotrećinskom većinom. ⁶¹ I u svojim ranijim istupima Milanović je, ne dovodeći u pitanje prihvaćanje »Non expedit« od strane istarskog CMD-a, slijedio onu liniju u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj koja je smatrala da se svećenička društva bave pitanjima koja ne spadaju u crkvenu

⁵⁷ HDA, FKVP, kut. 134, fasc. Spisi 504-1498, Non expedit. U originalu stoji »quas episcopalis auctoritates firmet ac moderatur«.

⁵⁸ U komentaru uz »Non expedit« Nežić je dodao: »Društvo istarskih svećenika sv. Ćirila i Metoda (prije sv. Pavla) može i dalje djelovati, jer je u klauzuli crkvenog odobrenja izražena ovisnost društva o ordinariju. Ordinarij povlači svoje odobrenje samo obzirom na paragraf 1. društvenih pravila, naime u koliko se ondje veli da područje društva obuhvaća čitavu Hrvatsku, jer uvođenje društva u biskupije izvan Istre ovisi od odobrenja dotičnih biskupa, Episkopata ili Sv. stolice.« Biskupijski arhiv u Poreču (dalje: BAP), Crkvene obavijesti Apostolske administrature Pazin i Porečko-pulske biskupije, br. 6, Pazin, 6. kolovoza 1950., 3.

⁵⁹ HDA, FKVP, kut. 134, fasc. Spisi 504-1498., Pismo B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove, Pazin, 5. svibnja 1950.

⁶⁰ *Isto*, kut. 134, fasc. Spisi 504-1498., Pismo Antuna Akšamovića, đakovačkog apostolskog administratora B. Milanoviću, Broj: 277/1950, Đakovo, 2. svibnja 1950.

⁶¹ BAP, Osobni fond biskupa Nežića (dalje: OFD Nežić), Pismo B. Milanovića, broj: 131/50, Pazin, 17. listopada 1950.

upravu, pa se biskupi ne trebaju miješati u njihov rad. Navodio je primjere talijanskih i francuskih svećeničkih društava koje biskupi samo nadziru. Također je smatrao da je, iako se u Pravilima istarskog CMD-a nigdje izravno ne spominje, »autoritet biskupa« zajamčen 31. članom Pravila u kojem stoji da »Društvo svoj rad usklađuje sa propisima kanonskog prava i sa naredbama crkvenih vlasti«. ⁶² Molbe svećenika izvan Istre, koji su se htjeli učlaniti u istarski CMD, odbijane su uz obrazloženje da za upis moraju imati odobrenje svog ordinarija.

Nesporazum je nastao kad je 37 svećenika Dubrovačke biskupije, imajući u rukama dopuštenje apostolskoga administratora Dubrovačke biskupije Pavla Butorca, zatražilo da se upiše u istarsko Društvo. Milanović je smatrao da Poslovni odbor Biskupske konferencije Jugoslavije (BKJ) koji je donio »Non expedit«, nije poglavar pojedinih svećenika, nego njihov ordinarij. Budući da dubrovački svećenici imaju dopuštenje svog ordinarija, to ih se može primiti u istarski CMD, a da se ne istražuje pravilnost odluke administratora Butorca prema odlukama Poslovnog odbora BKJ. ⁶³ U odgovoru na Milanovićevo pismo Nežić je samo ponovio stavove vezane uz dokidanje odobrenja za paragraf 1. Pravila Istarskog CMD-a. ⁶⁴

Iz pisma dubrovačkog administratora Butorca D. Nežiću doznajemo kako je došlo do toga da je on dao dopuštenje svojim svećenicima da se mogu učlaniti u istarsko svećeničko društvo. Kad je doznao da se »Non expedit« ne odnosi na istarsko Društvo, Butorac je svećenicima Dubrovačke biskupije dopustio da se mogu učlaniti u istarski CMD. Pritom nije bio upoznat s Nežićevim ukidanjem paragrafa 1. Pravila istarskog CMD-a, čime je svećenicima drugih biskupija zabranjeno učlanjivanje u istarski CMD. ⁶⁵ Da ne bi došlo do nesporazuma i neugodnosti koje je zbog svoje neobaviještenosti izazvao Butorac, ⁶⁶ Nežić je njegovo pismo poslao svim ordinarijima Jugoslavije, »osim goričkom«. ⁶⁷ Time je riješen nesporazum oko primanja dubrovačkih svećenika u istarsko Društvo. Milanović se pokorio odluci svog ordinarija i odluci Poslovnog odbora BKJ da svako svećeničko udruženje mora imati dopuštenje svog ordinarija, te da se svećenici jedne biskupije ne mogu upisivati u svećenička udruženja druge biskupije. Komplimenti đakovačkog biskupa Akšamovića na račun Pravila istarskog svećeničkog društva godili su Milanoviću, ali nisu ništa promijenili s obzirom na položaj Društva. ⁶⁸

Na sastanak Inicijativnog odbora bosansko-hercegovačkoga staleškog društva u Sarajevu krajem 1949. pozvani su Milanović i Jurca. Svetozar Ritig je »sa suzama u očima« molio Nežića da na sastanak pusti »barem Milanovića«. ⁶⁹ No vjeran crkvenom stavu o sveće-

⁶² HDA, FKVP, kut. 137, fasc. Spisi, 2021-4189, Pismo B. Milanovića Josipu Ujčiću beogradskom nadbiskupu predsjedniku Poslovnog odbora BKJ, Pazin, 16. svibnja 1950.

⁶³ BAP, Osobni fond biskupa Nežića (dalje OFD Nežić), Pismo B. Milanovića, broj: 131/50, Pazin, 17. listopada 1950.

⁶⁴ BAP, OFD Nežić, Pismo D. Nežića B. Milanoviću, br. 270/50, Pazin, 18. listopada 1950.

⁶⁵ BAP, OFD Nežić, Pismo P. Butorca D. Nežiću, Dubrovnik, 3. studenog 1950.

⁶⁶ BAP, OFD Nežić, Pismo Pavlu Butorcu, Pazin, 9. studenog 1950.

⁶⁷ Radilo se o Mihaelu Torošu, koji je i sam bio član slovenskog CMD-a i kao takav podržavao učlanjivanje svećenika u staleška udruženja.

⁶⁸ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, 172.

⁶⁹ Dragutin NEŽIĆ, *Cursus dierum I.*, Dnevnik biskupa Nežića, službe u apostolskoj administraturi tršćansko-koparskoj kroz prve dvije godine od 25. studenog 1947. do preuzimanja uprave porečko-pulske biskupije 2. prosinca 1949 (rukopis), str. 171 (dalje: CURSUS I.)

ničkim udruženjima, Nežić je ostao neumoljiv. Dok je vlast Nežiću zamjerila krut odnos prema svećeničkim udruženjima, Stepinac je s odobravanjem pozdravio takav odnos. U jednom pismu upućenom nekom istarskom dekanu, čije ime zbog diskrecije nije navedeno, kardinal Stepinac je napisao:

»Prečasni gospodine! Primio sam Vaše cijenjeno pismo s potpisima Vaše braće svećenika sabranih na proštenju ... Zahvaljujem Vam od srca na izrazima odanosti. No, još više čestitam Vama i svoj Vašoj braći svećenicima, koji se niste dali pokolebati niti Judinom plaćom niti Julijanskom perfidnošću, niti Neronskim nasiljem, da se pridružite nekolicini izdajnika koji (možda nesvjesno) ruše temelje Crkve Božje. (...) A za ničim drugim ne ide bijedni CMD nego za raskolom makar ga i ne htjeli žalosni svećenici koji su ga započeli i makar se ograđivali izrazima poslušnosti Episkopatu i Svetoj Stolici.«⁷⁰ Nakon tako jasnog signala kardinala Stepinca, neupitnoga moralnog autoriteta u Crkvi u Hrvata, teško se od njegovoga dojučerašnjeg tajnika mogao očekivati drukčiji stav prema svećeničkim udruženjima. Nežić je tolerirao rad istarskog CMD-a, ali uvijek budan da se ne otme kontroli biskupa.

Država je računala da će unifikacijom političkih ciljeva lakše povezati svećenička udruženja. »Bratstvu i jedinstvu« između Hrvata i Srba trebalo je pridonijeti bratstvo i jedinstvo između katoličkih i pravoslavnih svećeničkih udruženja. Koliko su ta udruženja bila podvrgnuta interesima dnevne politike, pokazuje inzistiranje tajnika Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske Milana Pallua kod B. Milanovića da, u ime istarskoga svećeničkog društva uputi čestitku osnivačkoj skupštini Saveza Udruženja pravoslavnih sveštenika, koja se održavala u Beogradu 3. ožujka 1949.⁷¹ U međuvremenu je Društvo od Inicijativnog odbora Saveza udruženja pravoslavnoga narodnog sveštenstva dobilo poziv da, preko delegata, sudjeluje na osnivačkoj skupštini.⁷² Milanović je poziv diplomatski otklonio opravdavajući se time da Društvo nije dobilo potvrdu Pravila. Naime, kako biskup Nežić nije odobrio Pravila, odlazak svećeničke delegacije u Beograd, u ime formalno-pravno nepostojećeg društva, mogao bi se shvatiti kao neposluh.

Iako je biskup Nežić svećenicima pod svojom jurisdikcijom na početku 1949. zabranio odlazak na sastanke svećeničkih udruženja izvan Istre, delegacija istarskih svećenika na čelu s Milanovićem sudjelovala je na osnivačkoj skupštini udruženja katoličkih svećenika BiH »Dobri pastir«, koja je održana 25. siječnja 1950. u Sarajevu. Osnivačku je skupštinu u ime istarskog CMD-a pozdravio njegov predsjednik Milanović, koji nije propustio istaknuti zasluge NOB-a, i posebno maršala Tita da je Istra »napokon postala prvorodenom kćerkom Hrvatske i Jugoslavije«, kao i veliku ulogu istarskoga hrvatskog svećenstva u ostvarenju tog sna istarskih Hrvata. Osim protokolarno-svečarskih izjava, Milanović je naglasio da svećeničko udruženje ne isključuje redovnu crkvenu hijerarhiju, »te ne smije

⁷⁰ Marijan BARTOLIĆ, *Mozaik biskupa Nežića, Crkva u Istri 1947. – 1984.*, Josip Turčinović, Pazin, 2006., str. 21.

⁷¹ U pismu 19. veljače 1949. Pallua piše Milanoviću »da izvoli« uputiti čestitku u ime »Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda«. Tjedan dana kasnije, 26. veljače, isti Pallua moli Milanovića da mu ne zaboravi poslati pozdravni brzojav. Izgleda da je Pallua bilo strah da Milanović ne izvrši ono na čemu su inzistirale državne službe. AH IKD, OFD Milanović, fasc. M4X073, Pismo M. Pallua B. Milanoviću 19. i 26. veljače 1949.

⁷² AH IKD, OFD Milanović, Poziv Inicijativnog odbora Saveza Udruženja pravoslavnog narodnog sveštenstva FNRJ Udruženju Rimokatoličkog sveštenstva, Beograd 23. veljače 1946.

biti na štetu opsega i poštovanja crkvene vlasti.«⁷³ I ovom prilikom Milanović je ostao dosljedan svojoj jasnoj orijentaciji; lojalnost vlasti ne isključuje lojalnost crkvenoj hijerarhiji. Opravdanje za sudjelovanje na osnivačkoj skupštini svećeničkog udruženja »Dobri pastir« Milanović je pronašao u tome što je sarajevsko društvo imalo odobrenje franjevačkih poglavara.⁷⁴

O izravnome miješanju države, preko Komisije za vjerska pitanja, u sudbinu i položaj istarskog CMD-a veoma jasno govori pismo Milana Pallue, tajnika Komisije, biskupu Nežiću, u kojem ga upozorava da je »narodna vlast« odredila da pazinsko društvo bude interdijecezansko.⁷⁵ U svom odgovoru Pallui, na kojem je vlastoručno dodao: »Vidi značajno pismo dra Pallue meni (...)*«*, Nežić je, razdjeljujući kompetencije civilne i crkvene vlasti, upozorio Palluu da pazinsko društvo ne može imati onaj karakter koji mu je namijenila civilna vlast bez odobrenja nadležnih crkvenih tijela.⁷⁶

Na sastanku u Zagrebu 25. rujna 1952. svi jugoslavenski biskupi jednoglasno su donijeli deklaraciju poznatu pod nazivom »Non licet – Nije dopušteno«, kojom zabranjuju osnivanje i rad staleških svećeničkih udruženja. Na tom sastanku jugoslavenski je episkopat, posebnom rezolucijom, naredio biskupu Nežiću da za istarsko svećeničko društvo zatraži odobrenje od Svete Stolice, a do tada da zabrani djelatnost Društva.⁷⁷ Na tu rezoluciju i njezinu primjenu dosta energično reagirao je Milanović. Ne dovodeći u pitanje poslušnost biskupu, kao ni opravdanost razloga zbog kojih Biskupska konferencija zabranjuje osnivanje svećeničkih društava, Milanović je upozorio biskupa na dvije stvari. Istarsko je Društvo za svoje djelovanje imalo odobrenje samog biskupa Nežića pa je čudno da se sada to odobrenje, na određen način pod pritiskom, povlači. Još je važnije pitanje posljedice takve odluke za crkveno-vjerski život u Istri. Sve ono što se do tada na tom planu napravilo, smatra Milanović, može jednom odlukom biti srušeno, a u tom slučaju on je spreman povući se »i prepustiti brigu za budućnost, ukoliko je imademo, samo Vama«⁷⁸ (biskupu Nežiću). Nakon ovog dosta oštrog istupa B. Milanovića, a vjerojatno i zbog upozorenja na specifičnost istarskih prilika, biskup Nežić ipak nije zabranio rad Društva prema preporuci jugoslavenskog episkopata.⁷⁹

U skladu s odredbama jugoslavenskog episkopata od 25. rujna. 1952. o zabrani osnivanja svećeničkih staleških udruženja, porečko-pulski biskup i apostolski administrator Pazinske administrature D. Nežić već 10. studenoga 1952. upućuje pismo svim svojim svećenicima u kojem »sub poena suspensionis a divinis ipso facto incurrenda – pod prijetnjom

⁷³ *Dobri Pastir*, Glasilo Udruženja katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, I/1950., br. 1-2, str. 29-30.

⁷⁴ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, 172. O zamršenoj problematiki vezanoj uz osnivanje i djelovanje bosanskohercegovačkog staleškog društva katoličkih svećenika usporedi: Ratko PERIĆ, »Non expedit i Non licet«, *Vrhbosnensia*, Sarajevo, 7/2003., br. 1.

⁷⁵ BAP, OFD Nežić, Pismo Milana Pallue, br. 231/1950, Zagreb, 19. listopada 1950.

⁷⁶ *Isto*, Odgovor dru Pallui o istom predmetu, Pazin, 20. listopada 1950.

⁷⁷ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M4A008, Pismo B. Milanovića biskupu Nežiću, Pazin, 28. rujna 1952.

⁷⁸ *Isto*.

⁷⁹ Pozivajući se na dopisivanje s Milanovićem, S Ritig obavještava Ivana Krajačića, ministra unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, da se »Non licet« jugoslavenskog episkopata ne odnosi na istarsko svećeničko društvo. Čak hvali rad biskupa Nežića, koji je ne samo odobrio rezoluciju Društva od 21. kolovoza 1952. nego je i sudjelovao u njezinom sastavljanju. AH IKD, OFD Milanović, Pismo S. Ritiga Ivanu Krajačiću, Zagreb, 15. listopada. 1952.

suspenzije od božanskog kulta samim tim činom«⁸⁰ (podcrtano u originalu, nap. a.) zabranjuje sudjelovanje na bilo kakvom sastanku svećeničkog udruženja izvan područja koje je pod njegovom jurisdikcijom ili upisivanje u ta udruženja »(...) osim našeg istarskog koje postoji za naše crkveno područje«. ⁸¹

Javni tužilac Republike Hrvatske 6. listopada 1952. zabranio je, međutim, »širenje i objelodanjivanje na bilo koji način«, pismeno ili usmeno, »Deklaracije o svećeničkim udruženjima«, donesenu na biskupskoj konferenciji u Zagrebu 25. rujna 1952., jer je ona protuustavni i protuzakoniti akt. Četiri dana kasnije zabrana je dostavljena biskupu Nežiću.⁸² No kako je Nežić, unatoč odluci javnog tužioca, obznanio »Non licet« i zabranio svojim svećenicima odlazak na sastanke staleških svećeničkih udruženja izvan Istre, sudac za prekršaje u Puli pozvao ga je 14. studenoga 1952. na saslušanje. Nežić je potvrdio da je istarskim svećenicima zabranio odlazak na skupštinu staleškog udruženja svećenika BiH. Tu svoju odluku pismeno je saopćio petorici svećenika, dok je druge upozorio usmeno.⁸³ Zbog toga što se nije pridržavao naređenja državnog organa, čime je povrijedio toč. 7. stavak 2. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, sudac za prekršaje kaznio ga je s globom od 5000 dinara. U slučaju da navedeni iznos ne plati u određenom roku, novčana kazna zamijenit će se kaznom zatvora u trajanju od 25 dana.⁸⁴ Na presudu je Nežić uložio žalbu. Kao i u sličnim slučajevima, žalba je odbijena. Nakon što je odbio platiti kaznu, mogao je očekivati novi poziv na sud. U travnju 1954. taj je poziv i uslijedio. Pred zapovjednikom milicije u Pazinu trebao je odgovarati prvi čovjek Crkve u Istri. O tom susretu bit će govora u poglavlju koje se bavi represijom prema Crkvi u Istri u razdoblju 1954./55. godine

U svom dnevniku Nežić je zapisao: »Te godine (1952. nap. a.) su svuda tukli biskupe po ovlasti Brionskog sastanka Centralnog komiteta KPJ (...) Nisam htio da nas (15. studenog) mrak zateče na putu za Krbone... i Udbaš A. je rekao Mons. Milanoviću: 'Da smo htjeli, mogli smo učiniti u Krbonama'⁸⁵ napad na biskupa i reći da je (to učinio)

⁸⁰ Mjerom »suspensio a divinis« svećenicima je zabranjivano vršenje svećeničke službe. U ovom slučaju ona se automatski primjenjivala, »ipso facto incurrenda«, ako bi svećenik prekršio biskupovu odredbu o učlanjivanju u neko svećeničko udruženje izvan Istre.

⁸¹ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M2A052, Pismo naslovnog biskupa i apostolskog administratora D. Nežića svim svećenicima Porečko-pulske biskupije i Apostolske administrature u Pazinu, Pazin, 10. studenog 1952.

⁸² BAP, OFD Nežić, Okružno javno tužilaštvo Pula, broj: I 612/52, Pula, 10. listopada 1952.

⁸³ Zabranu provođenja »Non licet« republičko javno tužilaštvo opravdavallo je Ustavom zajamčenim slobodama o udruživanju i kretanju građana. No jasno je bilo da se iza tobožnje brige za građanske slobode krija očigledna namjera kontrole Crkve preko svećeničkih društava i najgrublje miješanje u unutarcrkvene stvari. Ilustrativan je u tom smislu slučaj zagrebačkog ordinarija, »sede impedita«, Franje Salis-Seewisa. Sudac za prekršaje u Zagrebu kaznio ga je novčanom globom zato što je na izravna pitanja svojih svećenika o svećeničkim staleškim udruženjima iznosio svoje mišljenje i mišljenje jugoslavenskog episkopata. Kad mu se već proglašenje »Non licet« nije moglo imputirati, jer je poštivao odluku javnog tužioca, onda mu je u grijeh stavljeno izravno komuniciranje sa svojim svećenicima o svećeničkim udruženjima. Da stvar bude gora, nigdje se ne navodi je li to komuniciranje bilo usmeno ili pismeno. AH IKD, OFD Milanović, Žalba zagrebačkog ordinarija, sede impedita, Franje Salisa, zbog osude u vezi svećeničkih društava sv. Ćirila i Metoda, br. 379/1953, Zagreb, 20. siječnja 1953., 3.

⁸⁴ AH IKD, OFD Milanović, Narodni sud grada Pule, Sudac za prekršaje, broj 1437/52, Pula 22. prosinca 1952. U obrazloženju kazne stoji da je odbio izvršiti nalog javnog tužioca da svoju naredbu od 10. listopada 1952., tj. objavljivanje »Non licet«, povuče kao protuzakonitu i protuustavnu.

⁸⁵ Nežić se iz Gologorice, u pratnji upravitelja župa Gologorica i Krbone, ministranata i pjevača, u popodnevnim satima 15. studenoga 1952. pješice uputio u Krbone, gdje je sljedećeg dana trebao podijeliti krizmu. D. NEŽIĆ, *Cursus dierum II.*, Dnevnik službe apostolskog administratora Porečko-pulske bi-

narod.’⁸⁶ Unatoč svemu biskup nije krio zadovoljstvo na kraju godine zbog očuvanog jedinstva među klerom, te vjernosti i odanosti koju kler iskazuje Nežiću kao ordinariju.

Nežićevo poštivanje i obznanjivanje »Non licet« izazvalo je burne reakcije u tisku. *Glas Istre* ponovio je toliko puta iznesenu optužbu kako je Nežićeva odluka dio rada katoličkog episkopata u Jugoslaviji kojemu, zbog njegove pokornosti Vatikanu i iredentističkoj politici, smetaju nacionalni osjećaji istarskih Hrvata te njihov rad na sjedinjenju Istre s Hrvatskom. Smiješno zvuči pozivanje *Glasa Istre* na pravo svećenika na slobodu putovanja i udruživanja. Nežiću se spočitava njegova ustaška prošlost, a jedini dokaz da je uistinu bio pristaša ustaškog pokreta i ideologije jest povjerenje koje je kao njegov osobni tajnik uživao kod kardinala Stepinca.⁸⁷ Upravo je ta sprega sa Stepincem, smatra *Glas Istre*, bila najbolja preporuka za Nežića u Vatikanu, koji ga je poslao u Istru s jasnim zadatkom.⁸⁸

Još je oštrij bio *Riječki list* koji dolazak Nežića u Istru tumači kao dio vatikanske kadorske politike, kao »ustaški bakljonoša« poslan je u Istru da ometa narodnu vlast i socijalističku izgradnju. Svećenike koji pokazuju volju da odnose s državom reguliraju preko svoga staleškog udruženja, maltretira na razne načine – premješta ih iz župe u župu i uskraćuje im pomoć, tako da neki žive na rubu egzistencije.⁸⁹

Iz poslušnosti prema svom ordinariju, biskupu Nežiću, ali još više zbog osvjedočenja da vlast sustavno krši osnovna ljudska i vjernička prava, Milanović je utjecao na CMD da pitanje sređivanja odnosa vlasti i Crkve prepusti biskupu. Milanović je kao glavni crkveni pregovarač s vlašću znao uvijek, vođen načelom »do ut des – dajem da dadeš«, izboriti određene povlastice za Crkvu u Istri. Sada kada, zbog navedenih razloga, više nije bio tako »politički« aktivan, zamjerilo mu se da je u pregovorima s vlašću poznavao samo jezik »trgovca i ucjenjivača«.⁹⁰

Kasnije će na te optužbe nadovezati i one o njegovim pozivima svećenicima da budu spremni na mučeništvo, a sve radi toga da se pokaže kako vlast ne poštuje vjerske slobode. Osim toga, spočitavalo mu se da svećenike sklonije suradnji s vlašću optužuje kao udbaše te zanemaruje brigu o njihovu uzdržavanju. Traženje pomoći iz inozemstva ne tumači se kao svakidašnja potreba Crkve da bi mogla obavljati i minimum poslova, nego kao luksuz koji želi pokazati da je Crkva u Istri ugrožena. No ta pomoć ima i svoju cijenu. Za pruženu pomoć biskup osobno, a i svećenici njemu podložni, moraju sve učiniti da se »narodna vlast u inozemstvu prikaže u što lošijem svjetlu«.⁹¹

skupije i Tršćansko-koparske administrature od 1. prosinca 1949. do 30. studenog 1952., str. 172. (dalje: CURSUS II).

⁸⁶ *Isto mj.*, str. 173.

⁸⁷ U tekstu se ne spominje kardinal Stepinac, nego se govori o »krvavom kardinalu«, *Glas Istre*, br. 22, Pula, 6. prosinca 1952., str. 5.

⁸⁸ *Glas Istre*, br. 12, Pula, 28. ožujka 1953., str. 3-4.

⁸⁹ *Riječki list*, br. 305, Rijeka, 30. prosinca. 1951., str. 2.

⁹⁰ Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAPA), Fond Kotarskog komiteta Komunističke partije Hrvatske (dalje: KK KPH) Pazin, kut. 3 (1953.) fasc. Zapisnici i materijali 1953., Zapisnik konferencije SKH za kotar Pazin, od 14. veljače 1953.

⁹¹ DAPA, Fond KK KPH Pazin, kut. 3, fasc. Kotarska konferencija, Zapisnici i materijali, 1954., Zapisnik s Kotarske konferencije SK kotara Pazin, Pazin, 29. IV. 1954.

Na partijskim sastancima sve češće se govori o tri kategorije neprijatelja, a to su: kler, informbirovcima i iredenta, s tim da se nerijetko najviše pozornosti posvećuje radu klera, koji se uvijek povezuje s djelovanjem iredente. Zanimljiva je i poduža lista ciljeva »dijela klera«. Na prvom je mjestu razbijanje Saveza komunista na selu i usporavanje socijalističkog razvoja. Podjelom građana na vjernike i nevjernike, kler želi unijeti razdor među građane i razbiti jedinstvo među jugoslavenskim narodima. Profesori pazinskog sjemeništa, odreda članovi CMD-a, i pojedinačno i preko CMD-a, izrazili su toliko puta podršku narodnoj vlasti u Istri, bez obzira na ideološko neslaganje s njom. U zaoštrenim prilikama ideološke borbe, nakon raskida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije, najveći dio profesora okvalificiran je kao »ogrezli proustaški ideolozi«.⁹²

Odluke jugoslavenskih biskupa, među članovima Partije, tumače se kao dio protujugoslavenske vatikanske politike. Nastojanje dijela nižeg svećenstva da uspostavi suradnički odnos s jugoslavenskom vlašću, preko svojih staleških udruženja, zaustavio je Vatikan, koji svim svojim snagama radi na ometanju socijalističkog razvitka u Jugoslaviji.⁹³ Onaj dio klera koji se priklonio vatikanskim direktivama vrši moralni pritisak na ljude, posebno na žene, da se ne smije baviti politikom. Neki župnici ne prežu od pozivanja na red župljana ako sudjeluju u radu SSRN, dok drugi idu tako daleko da govore o potrebi pojačanog rada među narodom kako bi ga se odvojilo od »komunističkih pokvarenjaka«.⁹⁴

Kad već nisu mogli prisustvovati godišnjoj skupštini bosanskohercegovačkog udruženja katoličkih svećenika, održanoj u Sarajevu 19. studenoga 1952., neki istarski svećenici, a među njima i B. Milanović kao predsjednik istarskoga svećeničkog udruženja, prema pisanju *Vjesnika*, poslali su pozdravni brzojav sarajevskoj skupštini. Na rubu *Vjesnika*, koji je donio informaciju o slanju pozdravnog brzojave, Milanović je vlastoručno dopisao: »Nijesam poslao«.⁹⁵ To je samo jedan dokaz kako je režimski tisak manipulirao činjenicama, a sve radi unošenja razdora između biskupa i svećenika.

U dijelu svećenstva pomalo se stvaralo uvjerenje da su za mnoge nevolje Katoličke crkve krivi sami biskupi zbog svoga nepopustljivog stava prema državnoj vlasti. Među istarskim svećenicima također se govorilo kako oni svećenici koji se drže načela trpe napade vlasti, dok oni drugi, koji blaže i tolerantnije gledaju na pojedine mjere vlasti, a »koncilijantniji su sa ljudskim strastima i stranputicama uživaju privremeni mir, mnogo su manje oporezovani, ako možda ne dobivaju još i novaca za to«.⁹⁶

»Non licet« jugoslavenskog episkopata o zabrani osnivanja i djelovanja svećeničkih udruženja, u Sloveniji nije bio objavljen. Za neke članove slovenskog CMD-a bio je to dokaz uvažavanja slovenskih posebnosti, u kontekst kojih treba staviti i rad CMD-a. Smatralo se da je protucrkvni (protuhijerarhijski) pravac Društva iz 1949. zaustavljen te da Društvo izvršava naredbe biskupa. Prisutna je bila i ideja da CMD postane crkveno tijelo preko

⁹² *Isto.*

⁹³ DAPA, Fond KK KPH Pazin, fasc. Kotarska konferencija, Zapisnici i materijali 1953., Zapisnik Zajedničkog sastanka Kotarskog komiteta Saveza komunista Pazin i Buzet, Pazin, 22. listopada 1953.

⁹⁴ *Isto.*

⁹⁵ *Vjesnik*, br. 2389, Zagreb, 22. studenog 1952., str.3-4.

⁹⁶ AH IKD, OFD Milanović, Iz razmišljanja župnika u Gologorici Antuna Orbanica saopćenog biskupu Pavlišiću, Pismo biskupa Pavlišića B. Milanoviću, Rijeka, 21. rujna. 1953.

kojeg bi se napravilo socijalno osiguranje »za vse duhovnike pod nadzorstvom slovenskih ordinarjev«. ⁹⁷

6. CMD i imovinsko-pravna i zdravstveno-socijalna zaštita svećenika

Slijedeći liniju svog prethodnika, i Društvo je nastojalo zaštititi interese Crkve, svako toliko ugrožene od vlasti, koja se bezuspješno trudila pokazati svoje demokratsko lice. ⁹⁸ Kako se najčešće radilo o povredama crkvene imovine, osobnoj i materijalnoj nesigurnosti svećenika, te nepoštivanju vjerskih sloboda, rad Društva najvećim je dijelom ostao usmjeren na obranu Crkve, njezinih službenika i njezinih sloboda.

Zbog osude nekolicine franjevacu u Puli 14. listopada 1948., o čemu je već bilo govora, vlast je odredila da se franjevački samostani u Pazinu, Rovinju, Puli, Nerezinama i Lošinj, kao vlasništvo narodnih neprijatelja, nacionaliziraju, a samostan u Puli uz to je još i zatvoren. Kako time nisu bili pogođeni talijanski franjevci, koji su već otišli u Italiju, nego hrvatski franjevci Provincije sv. Jeronima, koji su došli na njihovo mjesto, Milanović se kao predsjednik svećeničkog udruženja zauzimao kod predsjednika hrvatske vlade Vladimira Bakarića i ministra unutrašnjih poslova Ivana Krajačića da ti samostani ostanu u vlasništvu hrvatskih redovnika. Iako u tome nije uspio, ipak je, zahvaljujući u prvom redu njegovoj intervenciji, Ministarstvo unutrašnjih poslova upravu nad pazinskim i rovinjskim samostanom prepustilo Apostolskoj administraturi u Pazinu, dok je pulskim franjevcima dopušteno useljenje u samostan. Nešto kasnije, Komisija za vjerske poslove odredila je da se zgrade rovinjskog i pazinskog samostana stavljaju Milanoviću »na lično raspolaganje i upravu«. ⁹⁹ I dok ostali samostani nisu imali većih poteškoća u svom radu, pazinski je bio izvor stalnih napetosti. Oblasni odbor, kao najveći organ lokalne vlasti, na temelju proglašenja samostana »općenarodnom imovinom«, pokušavat će istjerati fratre iz samostana i prenamjeniti samostansku zgradu.

Na sudske osude svećenika Društvo je reagiralo tako što je, preko Komisije za vjerske poslove, upućivalo molbe Ministarstvu unutrašnjih poslova za oslobodjenje osuđenika. Pa iako na tom planu nije bilo većeg uspjeha, te molbe kao izraz podrške i staleške solidarnosti bile su važne utamničenicima. Isto su značenje imale intervencije kod nadležnih organa za poštivanje vjerskih sloboda, posebno slobode održavanja vjeronauka.

Unatoč tome što je istarski CMD pružao gotovo bezrezervnu podršku vlasti, ona ipak nije prestala sa sumnjičenjem i nepovjerenjem ne samo prema pojedincima nego i Društvu u cjelini. Ako već nije bilo dokaza za konkretno protunarodno djelovanje, onda se iz »rukava« vadila jedna od uobičajenih fraza – pasivnost svećeničkog društva u važnim političkim zbivanjima. Za vrijeme izbora 1950. izgleda da se budno pratilo jesu li članovi CMD-a izišli na izbore. Političkoj propagandi dobro je došlo zanemarivanje te građanske dužnosti nekih svećenika kako bi se optužilo čitavo Društvo, ali još više da se pozornost

⁹⁷ BAP, Arhiv Porečko-pulske biskupije (1953.), Bilješka nepoznatog autora o slovenskom CMD-u, Kopar, 24. lipnja 1953.

⁹⁸ Sve inicijative u pravcu obrane prava Crkve išle su od Društva preko Komisije za vjerska pitanja, čiji je član i povjerenik za Istru od 1947. bio B. Milanović.

⁹⁹ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene, nav. dj.*, str. 73-174.

stanovništva skrene sa stvarnih problema, u prvom redu s nezavidne gospodarske situacije i nezadovoljstva prouzročenog utjerivanjem seljaka u zadruge.¹⁰⁰

Kroz svoja staleška udruženja svećenici su pokušali ostvariti i pravo na socijalno i zdravstveno osiguranje. Tako istarski CMD 21. kolovoza u 2. točki »političke« Rezolucije, u kojoj se osuđuje iredentistička propaganda, a podržava Tito i jugoslavensko vodstvo u rješavanju tršćanskog pitanja, izražava želju da svećenici budu socijalno osigurani. Opravdanje za izraženu želju nalaze u tome što je njihov rad koristan za narod.¹⁰¹ Krajem 1952. Zavod za socijalno osiguranje u Zagrebu poslao je svećeničkom udruženju Nacrt ugovora o socijalnom osiguranju. Prema Nacrtu sami su svećenici osobno trebali plaćati doprinose za socijalno osiguranje.¹⁰²

Na sjednici održanoj 10. veljače 1953., Društvo svećenika sv. Ćirila i Metoda razmatralo je prijedlog ugovora koji im je dostavio Zavod za socijalno osiguranje. Svećenici okupljeni u svome staleškom društvu ponovili su svoju spremnost »i želju članova društva da budu socijalno osigurani i u starosti obezbjeđeni – to više što smatraju, da će pokazati i ostalim zvanjima, kako se svećenici ne odvajaju od njih, te ujedno visoko cijene napore naše Vlade u sprovođenju jedne napredne korisne socijalne politike«. ¹⁰³ No problem je, prema ocjeni svećenika, u tome što istarsko svećenstvo, osiromašeno zbog raznih razloga, sigurno ne bi moglo podmirivati preuzete obveze.

Zato svećeničko udruženje od predsjednika Izvršnog vijeća Sabora traži da razmotri i ukloni razloge tolikog siromaštva svećenika kako bi sami mogli plaćati socijalno osiguranje. Na prvom se mjestu spominje odluka Oblasnog odbora o uređenju agrarnih odnosa. Prema toj odluci, župne nadarbine oduzete su župnicima kao vlasnicima i predane dojučerašnjim zakupnicima, obrađivačima te zemlje ili ih je država nacionalizirala. Zakon o agrarnim odnosima na području NR Hrvatske, koji je kasnije, nakon ratifikacije Pariškoga mirovnog ugovora, primijenjen u Istri, a koji je jamčio Crkvi pravo na zemljišni minimum, nije donio nikakvo poboljšanje jer su na snazi ostale strože mjere Oblasnog NO-a. (Detaljnije vidjeti u: Agrarni odnosi i Crkva). Oporezivanje i tako niskih svećeničkih prihoda kao i zabrana prikupljanja dobrovoljnih prihoda dodatno su pridonijeli osiromašivanju istarskog svećenstva.¹⁰⁴

Nerealno je bilo očekivati od Sabora da donese zakonske promjene koje je tražio istarski CMD, pa se pat pozicija između Zavoda za socijalno osiguranje i CMD-a nastavila. Kao privremeno rješenje, Zavod za socijalno osiguranje zamolio je Staleško društvo katoličkih svećenika NR Hrvatske, s kojim je imao ugovor o socijalnom osiguranju, da se preko njega osiguraju istarski svećenici.¹⁰⁵ No javljali su se glasovi da bi zbog protudržavne politike, koju vodi ne samo biskup Nežić nego i predsjednik Društva B. Milanović, istarskom sve-

¹⁰⁰ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M 4B039, Izvještaj B. Milanovića Stevi Krajačiću, ministru unutrašnjih poslova, Zagreb, 18. travnja 1950.

¹⁰¹ *Isto*, fasc. M 2A157, Rezolucija Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda od 21. kolovoza 1952.

¹⁰² AH IKD, OFD Milanović, Pismo Zavoda za zdravstveno osiguranje u Zagrebu od 20. prosinca 1952.

¹⁰³ *Isto*, Pismo Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda u Pazinu Izvršnom vijeću Sabora NR Hrvatske od 14. veljače 1953.

¹⁰⁴ *Isto*.

¹⁰⁵ *Isto*, Staleško društvo katoličkih svećenika NR Hrvatske, Broj: 752, Zagreb, 4. kolovoza 1954. Pismo Antunu Cukariću.

ćenstvu jednostavno trebalo uskratiti pravo na socijalno osiguranje.¹⁰⁶ Kao znak dobre volje prema vlasti, svećenici bi sami trebali, umjesto Milanovića, potražiti nekoga drugog svećenika »koji će ih znati bolje zastupati pred raznim forumima narodne vlasti ako to Milanović ne želi.«¹⁰⁷ A Milanović to očito ne želi, i to iz dva razloga: »Prvo, zato što njemu lično nije potrebno, jer je materijalno osiguran iz raznolikih izvora, drugo, zato jer bi izgubio prevlast nad svećenstvom, jer kad bi se jednom socijalno osigurali ne bi imali potrebe za Milanovićem.«¹⁰⁸ To je samo jedan u nizu primjera kako je uska ideološka svijest pouzdane i kvalitetne suradnike preko noći, zbog i najmanjeg nepokoravanja njezinu diktatu, pretvarala u neprijatelje. No Milanović je ipak imao preveliko značenje da bi ga se tek tako lako moglo ukloniti.

U pismu nešto ranije upućenom Karlu Karinu, tajniku Udruženja katoličkih svećenika NR BiH »Dobri pastir«, koje se također zanimalo za rješavanje socijalnog osiguranja,¹⁰⁹ Milanović je sasvim konkretno ukazao na financijski problem socijalnog osiguranja članova istarskog CMD-a, prema modelu koji je ponudio Zavod za socijalno osiguranje, makar se to pitanje smatralo ponajprije političkim pitanjem. Osnovni razlog zbog kojeg je istarskom svećenstvu teško prihvatiti ponuđeni model, iako on jamči svećenicima pravo na mirovinu u visini od 8.000 do 12.000 dinara, pravo na pogrebnu kao i pravo na mirovinu jednoj osobi koja sa svećenikom stanuje, bio je taj što je za ostvarenje tog prava mjesečno trebalo plaćati 12- 16 % od visine buduće mirovine, tj. više od 1000 dinara. Za istarsko svećenstvo to je preveliko opterećenje, i to iz tri razloga. Poslije rata Crkvi je oduzet najveći dio posjeda, svećenici su opterećeni visokim porezima i, konačno, zabranjeno im je sakupljanje dobrovoljnih priloga od vjernika. Milanović se nadao da bi možda stvar mogao riješiti sporazum između biskupa i maršala Tita.¹¹⁰

Neprihvatljiva strana ugovora, koji je ponudio Zavod, bila je i ta što je svećenik mogao dobiti mirovinu tek po napuštanju svoje službe. Na taj način mnogi se svećenici po odlasku u mirovinu ne bi mogli baviti nikakvim oblikom pastoralnog rada. Time bi, s jedne strane, pastoralno-duhovni rad ostao prikraćen pomoći mnogih djelatnika, a s druge strane, tim istim djelatnicima (svećenicima) bila bi uskraćena mogućnost dodatnog izvora prihoda. Svećenici su imali primjedbe i na prijedlog da istarski CMD kolektivno osigura svoje članove, te da od njih ubire mjesečne iznose i jamči te iznose. Svećenici su smatrali sljedeće: ako nije prošao prijedlog da se odvjetnici osiguraju preko svoje komore, koja je trebala jamčiti njihove uplate, nema razloga ni da se na svećenike primjenjuje kolektivno osiguranje. Osim toga, u slučaju prestanka rada Društva, otvara se pitanje hoće li osiguranje ostati ili će uplaćeni novac za osiguranje propasti.¹¹¹

Nastojanje istarskog CMD-a da za svoje članove osigura iste povlastice koje su pri socijalnom osiguranju imali članovi Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske nije uspjelo. Samo članovi Staleškog društva katoličkih svećenika dobivali su dotacije

¹⁰⁶ DAPA, Fond KK KPH Pazin, kut. 3, fasc. Zapisnici i materijali 1953., Zapisnik kotarske konferencije SKH za kotar Pazin, od 14. veljače 1953.

¹⁰⁷ *Isto.*

¹⁰⁸ *Isto.*

¹⁰⁹ AH IKD, OFD Milanović, Pismo Karla Karina B. Milanoviću, Sarajevo, 3. siječnja 1953.

¹¹⁰ *Isto*, Pismo B. Milanovića Karlu Karinu, Pazin, 17. siječnja 1953.

¹¹¹ *Isto.*

od države za socijalno osiguranje, a radni staž računao im se od dana svećeničkog ređenja. Tretirani su kao zaposlenici s punim radnim vremenom, dok im se plaća, kao temelj socijalnog osiguranja, obračunavala prema stručnoj spremi i godinama službe.¹¹² Inicijative da se istarski CMD kolektivno učlani u Staleško društvo katoličkih svećenika NR Hrvatske i tako glede socijalnog osiguranja dobije iste povlastice, bile su neostvarive zbog stava biskupa Nežića da se svećenici pod njegovom jurisdikcijom ne smiju učlanjivati u svećenička udruženja na području drugih biskupija. Istina, nekoliko se svećenika istarskog CMD-a pojedinačno učlanilo u CMD Hrvatske i dobivalo mjesečno 33.000 dinara.¹¹³

Kasnije rasprave pokazuju da pitanje zdravstvenog i socijalnog osiguranja istarskih svećenika nije bilo riješeno prema njihovim željama i zahtjevima, tj. da se zbog povijesnih zasluga izjednače sa staleškim društvom hrvatskih svećenika. Kao što je rečeno, neznatni se dio učlanio u hrvatski CMD i koristio povlastice koje su imali svećenici tog društva. Najveći dio istarskog svećenstva, članovi CMD-a, plaćali su od svojih prihoda socijalno i mirovinsko osiguranje, dok je mali dio nečlanova CMD-a bio bez socijalnog osiguranja. Oni su se oslanjali na svećeničku međupomoć, odnosno na Bolesnički odbor osnovan u kolovozu 1954. Statut Bolesničkog odbora predviđao je da svećenici, ako netko od njih oboli, preko Bolesničkog odbora dobiju pomoć za liječnika, lijekove, operaciju ili boravak u bolnici. Posebni slučajevi kao nadoknada za godišnji odmor, odlazak na oporavak ili kućna njega nisu financirani iz Bolesničkog odbora. Također nije bilo predviđeno izdvajanje za mirovinu ili pogrebne troškove.¹¹⁴

Sam biskup Nežić smatrao je kako je za svećenstvo Hrvatske i Istre bolje ako se osigura na hijerarhijskom principu nego na principu CMD-a. U prilog tome navodio je slučajeve kad je vlast bila spremna na razne ustupke, u smislu opraštanja poreza, dugova za osiguranje ili pak izravne financijske pomoći samo da se svećenici distanciraju od svog biskupa i izjave da im je žao što nije došlo do sporazuma između biskupa i vlasti.¹¹⁵

7. Susreti predstavnika CMD-a s Titom

Delegaciju obnovljenoga svećeničkog društva u dva navrata, 1949. i 1953., primio je na Brijunima predsjednik Tito. Istarskom su svećenstvu ti susreti bili potrebni da od vrhovnog autoriteta te vlasti zatraže zaštitu svojih, nerijetko ugroženih, interesa. Tito je pak iz tih susreta izvlačio političke poene. Pred domaćom, a još više stranom javnošću, koja je sve kritičnije gledala na stanje vjerskih sloboda u Jugoslaviji, ti su susreti bili dokaz uvažanja

¹¹² Ugovor o socijalnom i zdravstvenom osiguranju katoličkih svećenika – članova Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske, u: *Spomen knjiga Osnivačke skupštine Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske*, Zagreb, 1953., 97-100.

¹¹³ BAP, Arhiv Porečko-pulske biskupije (1955.), kut. Zdravstveno i socijalno osiguranje, penzije, svećenički dom u Pazinu, fasc. Osiguranje i penzije preko društva CMD, Istarski svećenik P. govorio je jednome (bez datuma).

¹¹⁴ BAP, Arhiv Porečko-pulske biskupije (1954.), Acta juridica, Statut o bolesničkim troškovima svećenika, Crkvene obavijesti br. 26/1954.

¹¹⁵ BAP, Arhiv Porečko-pulske biskupije (1955.) kut. Zdravstveno i socijalno osiguranje, penzije, svećenički dom u Pazinu, fasc. Osiguranje i penzije istarskog klera preko Društva CMD, Zabilješke biskupa Nežića, bez datuma.

vanja vjere i poštivanja vjerskih sloboda. No bilo bi pogrešno te susrete svesti samo na političko-taktične. Međusobno uvažavanje i poštovanje između Tita i istarskog svećenstva bilo je prožeto zajedničkim radom na priključenju Istre Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Prilikom prvog susreta B. Milanović je »u ime svih hrvatskih svećenika u Istri« pozdravio maršala Tita, ne samo kao predsjednika države nego i kao osobu koja ima najveće zasluge za oslobođenje Istre. Ni ovom prilikom Milanović nije propustio istaknuti Titovu podršku sjemeništu, ali i ostalim ustanovama istarskih svećenika. Pozivajući se na Dobrilu i druge istarske narodne svećenike koji su uvijek bili uz svoj narod, Milanović je naglasio kako će i u sadašnjem trenutku istarsko svećenstvo, preko svog udruženja, promicati dobre odnose s narodnom vlašću.¹¹⁶

U radnom dijelu susreta Tito je tražio od svećenika da iznesu svoje poteškoće i probleme. U 14 točaka, dosta otvoreno, svećenici su pobrojili nerazumijevanja na koja nailaze u svom radu. Najviši broj primjedaba odnosio se na osobnu sigurnost svećenika, ometanje crkvenih posjeda, oduzimanje matičnih knjiga župnim uredima, poreznu politiku i prema župnicima i prema crkvenim ustanovama. Isto tako ukazano je na jednu pojavu koja se češće susreće u povijesnim dokumentima, a koja dovodi do blokade nekih akcija narodne vlasti. Naime, u organima vlasti našli su se ljudi koji su od ranije u svojim sredinama bili poznati po zlu glasu, neki su čak bili pripadnici fašističkog pokreta. Da bi se sačuvao autoritet vlasti, takve bi ljude trebalo ili ukloniti s vlasti ili premjestiti u druga mjesta gdje nije poznata njihova prošlost.¹¹⁷ Tito je, očito zadovoljan kooperativnošću istarskog svećenstva, obećao pomoć u rješavanju svih slučajeva. No nije propustio istaknuti i suprotne primjere, jasno prema njegovu viđenju stvari: »Već sa Stepincem kušali smo urediti prilike s Crkvom i svećenstvom, ali tada nismo uspjeli zbog ustaškog mentaliteta.«¹¹⁸ Time je jasno želio otkloniti svaku odgovornost državnih struktura zbog zaoštavanja odnosa između države i Crkve, a istarski primjer činio mu se kao zgodan dokaz mogućnosti suradnje države i Crkve.

U veljači 1952., koristeći Titov boravak na Brijunima, B. Milanović je zamolio prijam delegacije istarskog svećenstva kod Tita, uz napomenu da bi s delegacijom, ako se predsjednik slaže, došao i biskup Nežić.¹¹⁹ Koliko je na negativan odgovor iz maršalova kabineta, uz obrazloženje da se Tito nalazi na odmoru, pa zbog toga ne može primiti delegaciju istarskog svećenstva,¹²⁰ utjecalo spominjanje biskupa Nežića kao člana delegacije, može se samo nagađati. U trenucima stigmatiziranja zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca teško je bilo prihvatiti njegova nekadašnjeg tajnika D. Nežića, administratora Pazinske apostolske administrature i porečko-pulskog biskupa. Izričit zahtjev da u delegaciji ne bude mjesni biskup predstavljao bi diplomatski gaf, koji si predsjednikov kabinet nije želio dopustiti. Druga je stvar da li bi Nežić prihvatio poziv da se susretne s Titom.

¹¹⁶ BAP, Arhiv Porečko-pulske biskupije (1949.), Pozdravni govor B. Milanovića prilikom posjeta delegacije istarskog svećenstva maršalu Titu na Brijunima 12. srpnja 1949.

¹¹⁷ BAP, Arhiv Apostolske administrature u Pazinu (1949.), Milanovićev pozdrav prilikom prijama kod predsjednika Tita.

¹¹⁸ BAP, Arhiv apostolske administrature u Pazinu (1949.), Pismo B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove, Pazin, 14. VII. 1949.

¹¹⁹ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M4A175, Pismo B. Milanovića predsjedniku Titu, Pazin, 5. veljače 1952.

¹²⁰ AH IKD, OFD Milanović, Kabinet maršala Jugoslavije, br. 504, 13. veljače 1952.

U kolovozu 1953. ipak je došlo do ponovnog susreta Tita i delegacije Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda. Osim istarskih svećenika, u delegaciji su se ovog puta našla i trojica svećenika iz Senjske biskupije. Kao i prilikom audijencije 1949., i ovog puta Titu su izneseni problemi s kojima se Crkva susretala na području Istre i Hrvatskog primorja. Milanović je ukazao na razne nezakonitosti prilikom provođenja agrarne reforme, zbog čega se istarsko svećenstvo našlo u gorem materijalnom položaju od svećenstva u drugim dijelovima Hrvatske.¹²¹ Spomenuo je kakve sve općedruštvene štetne posljedice može imati ukidanje prava javnosti sjemenišnoj gimnaziji. Svećenici Senjske biskupije govorili su o problemu poreza, socijalnog osiguranja svećenika i potrebi pomoći riječkom sjemeništu. Tito ni ovog puta nije zaboravio pripomenuti kako mu je lakše komunicirati sa svećenicima koji su bliski narodu i narodnim težnjama nego s biskupima podložnim Rimu. Ideja narodne, o Rimu neovisne Crkve, dugo će egzistirati u glavama komunističkih prvaka.¹²²

U jeku talijanskih zahtjeva za povratkom Istre pod talijansku vlast, koji su se čuli ne samo na političkim skupovima nego i s propovjedaonica u tršćanskim crkvama, Društvo na svojoj Glavnoj skupštini, održanoj 21. kolovoza 1952., donosi poznatu Rezoluciju. U Rezoluciji se najodlučnije osuđuju nastupi talijanskog svećenstva, ali i tršćanske hijerarhije, koji u svojim nastupima koriste Crkvu da bi istaknuli zahtjev za povratkom Istre pod talijansku vlast. No kako je Istra »uzduž i poprijeko« hrvatska, što je potvrđeno i međunarodnim ugovorom, svako nastojanje da se izdvoji iz Hrvatske i Jugoslavije nepravedno je i protivi se kršćanskom moralu. Čudno je da crkveni ljudi, koji bi trebali biti čuvari kršćanskih moralnih načela, u praksi rade protiv tih načela.¹²³ Traženje svećenika da im se omogući socijalno i zdravstveno osiguranje, također istaknuto u Rezoluciji, podržat će S. Ritig, koji je u ime Vlade Republike Hrvatske nazočio godišnjoj skupštini Društva. On smatra »kako je dostojno naše narodne vlasti da odgovori na Rezoluciju istarskog svećenstva onom mjerom koju zaslužuje uvaženje njihovih tražbina (podcrtano u originalu, nap. a.). Istra je vruć teren, najosjetljiviji problem naše vanjske politike. Ta osjetljivost nalaže, da se prema istarskom svećenstvu vodi najelastičnija unutrašnja politika.«¹²⁴ Navedena Ritigova misao jasno izražava razloge zbog kojih se prema Katoličkoj crkvi u Istri nastojala voditi tolerantnija politika nego u drugim dijelovima Hrvatske.

Zaključak

Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, staleško udruženje istarskoga »slavenskog« (hrvatskog i slovenskog) svećenstva, osnovano 31. srpnja 1945. u Pazinu, nastojalo je, u nesigurnome poratnom vremenu smjene fašističke i uspostavljanja komunističke vlasti, osigurati prostor za nesmetano djelovanje Crkve. Svećenici su, naime, smatrali da će se za vjerska prava i slobode lakše izboriti ako iza toga budu stajali kao organizacija. Određena skeptičnost

¹²¹ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M2A085, Predstavka B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove, Pazin, 18. prosinca 1952.

¹²² AH IKD, OFD Milanović, Izvješće o posjetu svećenika Titu na Brijunima 27. kolovoza 1953. Iako se ime autora Izvješća ne navodi, po svoj prilici to je bio Milanović.

¹²³ Isto, fasc. MA055, Rezolucija »Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, Pazin«, 21. kolovoza 1952.

¹²⁴ AH IKD, OFD Milanović, Izvještaj S. Ritiga Predsjedništvu vlade Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu o godišnjoj skupštini svećeničkog društva »Sv. Ćirila i Metoda u Pazinu«, broj: K.-142, Zagreb, 28. VIII. 1952.

prema novoj, »narodnoj vlasti«, zbog njezina komunističkog predznaka, prevladana je u ime viših nacionalnih interesa, izraženih u težnji za sjedinjenjem Istre s maticom Hrvatskom. Upravo je na toj dodirnoj točki građena suradnja između Zbora i nove vlasti.

Oba istarska biskupa (tršćansko-koparski Antonio Santin i porečko-pulski Raffaele Raddossi), iako su odobrili rad svećeničkog društva, ipak su ga nastojali držati što dalje od nacionalno-političkih zbivanja. U procjepu između poslušnosti mjesnim ordinarijima i zova savjesti, koji ih je tjerao na uključivanje u diplomatsku borbu za pridruženje Istre Hrvatskoj u novoj Jugoslaviji, većina je uspijevala »pomiriti« i poslušnost biskupu i svoje političko zauzimanje. Iza svega je stajala mudrost i dalekovidnost, pragmatičnost i poznavanje istarskih prilika Bože Milanovića. Ne robujući određenim shemama niti ideološkoj isključivosti, Milanović se hrabro suočio s novom situacijom i prihvatio pruženu ruku ideoloških protivnika.

Prvi nesporedumi Zbora s novom vlašću nastaju oko podrške Petogodišnjem planu. Dok je većina članova smatrala podršku nečim normalnim i formalnim, jer je cilj plana obnova zemlje, neki su, primjerice tajnik Zbora Miroslav Bulešić i župnik u Lanišću Stjepan Cek, mislili da ne treba nekritički podržavati svaku akciju nove vlasti. To više što ta vlast načelno priznate vjerske slobode u praksi obilato krši. K tome je upravo na dobrovoljnim radnim akcijama, a upravo su one bile jedan od temelja Petogodišnjeg plana, dolazilo do nepoštivanja vjerskih sloboda. Nedjelja se pretvarala u udarni radni dan, zbog čega vjernici ne mogu ići na nedjeljnu misu, propagira se bračni moral suprotan moralu Crkve, izruguju se vjerske svetinje. Pod utjecajem te »radikalne« grupe, većinom glasova odbijena je pismena rezolucija u kojoj svećenici izražavaju podršku Petogodišnjem planu. Bio je to prvi slučaj da Milanović prijedlog nije prošao. Strahujući da bi neizglasavanje podrške Rezoluciji moglo imati štetne posljedice, Milanović je nametnuo raspravu kao da se ništa nije dogodilo. Usvojen je prijedlog da svećenici izrade svoj plan rada. Na kasnije izradenu Rezoluciju podrške svoj potpis nije želio staviti M. Bulešić. Točno mjesec dana od održavanja sjednice Zbora, u Lanišću je ubijen svećenik Bulešić. Ubrzo je raspušten Zbor, uz obrazloženje da je radio protiv partizanskih boraca.

Strah da bi vlast nakon isteka jedne godine od zabrane Zbora, na čije je ime bila upisana zgrada Pazinskog sjemeništa, mogla zaplijeniti zgradu, tjerao je svećenike da poduzmu sve kako bi vlast odobrila obnovu svećeničkog društva. Samo pak vlasti ta bi obnova dobro došla jer su, prema njezinoj zamisli, ta društva trebala služiti za kontrolu Crkve iznutra. U rujnu 1948. obnovljeno istarsko svećeničko društvo, pod nazivom Društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, dobilo je odobrenje apostolskog administratora Pazinske administrature Dragutina Nežića. Uvažavajući istarske specifičnosti, a i pozitivnu ulogu koju su svećenička društva odigrala u prvim godinama istarskog poraća, Nežić nije posegnuo za mjerom zabrane istarskog CMD-a, iako je to mogao učiniti na temelju dokumenata BKJ »Non expedit« iz 1950. i »Non licet« iz 1952. godine. No strogo je pazio da se istarski CMD ne pretvori u interdijacezansko svećeničko društvo, kao i na to da se njegovi svećenici ne učlanjuju u druga svećenička društva ili odlaze na sastanke tih društava. Vjeran svome nacionalnom opredjeljenju, istarski CMD, ni u trenucima žestokih pritisaka i progona Crkve, nije dovodio u pitanje svoju podršku novoj vlasti u borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Summary

ECCLESIASTICAL ASSOCIATIONS FROM ISTRIA – ZBOR SVEĆENIKA SV. PAVLA ZA ISTRU [COLLEGE OF ST. PAULS CLERICS FOR ISTRIA] AND DRUŠTVO SVEĆENIKA SV. ĆIRILA I METODA U PAZINU [ASSOCIATION OF CLERICS OF ST. CYRIL AND METHOD IN PAZIN](1945-1952)

Treaty between representatives of National Liberation Movement (Narodno oslobodilački pokret, i.e. NOP) and Božo Milanović, informal representative of Croatian clergy in Istria, signed in Trieste on 16th July 1945, anticipated that clergy could organize their society that would represent clergy before state officials. Thus, because of the activities of Zbor svećenika sv. Pavla za Istru [College of St. Pauls clerics for Istria], which was founded in Pazin on 31st July 1945, Church managed to acquire edifice of former Pupil's House in order to adapt it for Seminary. This seminary, together with gymnasium, was opened in December 1945. Moreover, soon state authorities allowed publication of spiritual magazine, and cultural-educational society Društvo sv. Mohora za Istru [Society of St. Mohor for Istria] was permitted to distribute praying books and religious literature.

During the intensive diplomatic struggle for accession of Istria to Croatia (1945-1947) clerics from the College maintained that they have to support the new authorities regarding this policy, and therefore clergy at that time did not criticize communist authorities. However, after signing the Paris Peace Treaties (10th February 1947) and successful conclusion of these diplomatic activities, part of clergy from the College started to criticize the new authorities. Therefore, College did not support Five-Year-Plan. The authorities recognized this as hostile act of clergy and therefore started to proscribe members of the College. By the same token, murder of priest Miroslav Bulešić during chrism festivity in Lanišće (24th August 1947), as well as forbiddance of the College activities, clearly showed that communist authorities did not tolerate any disagreement.

Clergy of Istria was aware that such clash could harm some of existing projects – i.e. seminary – and thus most of them tried to stay cooperative. Such attitude enabled rehabilitation of the College, but now under the name Društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu [Association of clerics of St. Cyril and Metod in Pazin]. This was the only society of clergy with permission of the local bishop. Although communist authorities wanted to control clergy in Istria through control over the Association, they did not succeed. On the other hand, because of this cooperation, Church in Istria had some privileges in comparison to other parts of Croatia, but only until 1954.

KEY WORDS: *cleric associations, Church authorities, Božo Milanović, government, Dragutin Nežić, repression.*